

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

AUŠRINĖ ŠULCAITĖ
VAKARINIO SKYRIAUS TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMOS
TVMV05-01 GR. STUDENTĖ

**JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ
LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ ĮSTATYMUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Aurelijus
Gutauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	3
1. JURIDINIS ASMUO KAIP BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SUBJEKTAS	6
1.1. Juridinio asmens samprata ir požymiai	6
1.2. Juridinis asmuo kaip nusikaltimo subjektas.....	8
1.3. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinis reglamentavimas.....	17
2. JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS IR YPATUMAI PRAKTINĖJE TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ VEIKLOJE	22
2.1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose.....	22
2.2. Baudžiamosios atsakomybės sąlygų praktinis įgyvendinimas	35
IŠVADOS BEI PASIŪLYMAI	40
LITERATŪROS SĄRAŠAS	42
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48

IVADAS

Šiuo metu Lietuvos kaip ir kai kurių užsienio valstybių teisėje yra įtvirtinta trijų rūšių juridinių asmenų¹ atsakomybė: civilinė, administracinė ir baudžiamoji. Įmonių baudžiamoji atsakomybė yra pati griežčiausia juridinio asmens atsakomybės forma, galinti iš esmės įtakoti jo veiklą. Šios įmonių atsakomybės formos įgyvendinimas neišvengiamai yra susijęs su neigiamomis teisinėmis ir ekonominėmis pasekmėmis įmonei, neminint neigiamų aspektų jos įtakos rinkodarai apskritai: konkurencijos galimybėms, verslo partnerių pritraukimui, įmonės įvaizdžiui ir kita.

Ši tema mažai analizuota Lietuvos baudžiamajoje teisėje. Galima paminėti tik keletą mokslininkų, kurie vienu ar kitu aspektu nagrinėjo juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumus². Lietuvos teismų praktikoje jau sutinkamos pavienės bylos, tačiau jos neleidžia visapusiškai įvertinti ir išnagrinėti baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims ypatumų.

Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta Lietuvos Respublikos Seimo 2000-09-26 priimtame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse³ (toliau tekste BK), kuris įsigaliojo 2003-05-01. Senajame (1961 m.) BK 2002-01-25 pakeitimais⁴ taip pat buvo įtvirtinta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Taigi, už tam tikrų nusikalstamų veikų padarymą Lietuvoje baudžiamojon atsakomybėn galėjo būti traukiami ir juridiniai asmenys.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įteisinimas Lietuvos baudžiamajoje teisėje yra viena ryškiausių ir pagrindinių teisinės sistemos reformų, kuri atspindi modernių teisinių idėjų realizavimą reformuojant Lietuvos baudžiamąją teisę. Pagrindinės nuostatos į Lietuvos baudžiamąją teisę buvo perkeltos iš kai kurių tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų bei kitų valstybių baudžiamųjų įstatymų. Šiuo metu jaučiamos ryškėjančios pritarimo juridinių asmenų baudžiamajai atsakomybei tendencijos tarptautinėje ir Europos Sąjungos arenoje, todėl teorinio konstatavimo apie galimybę patraukti juridinius asmenis baudžiamojon atsakomybėn negana. Svarbu išanalizuoti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinas bei juridinio asmens santykį su fizinio asmens atsakomybe ne vien teoriniu, bet ir praktiniu aspektu.

¹ Šiame darbe juridinio asmens, organizacijos ir įmonės sąvokos bus vartojamos tapačia prasme, t.y. suprantamos kaip "juridinis asmuo", kadangi užsienio teisės aktuose ir teorijoje plačiau paplitusi yra "įmonės" arba "organizacijos" sąvokos.

² D.Soloveičikas, E.Sinkevičius, V.Šulija, G.Šulija, I.Ligeikaitė, publikacijos žurnaluose Juristas, Jurisprudencija, Teisė, Vadovo pasaulis.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 7-1, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11-1, 22-1, 32-1, 32-2, 302-2 straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas//Valstybės Žinios. 2002, Nr.15-555.

Nemažiau reikšminga atsakyti į klausimą, kokioms sąlygoms esant galima patraukti juridinių asmenų baudžiamojon atsakomybėn.

Galima paminėti kelias priežastis, kurios paskatino tirti Lietuvos ir užsienio valstybių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinį reglamentavimą ir teismų praktiką. Pirma, tai siekis apibrėžti juridinio asmens sąvoką baudžiamosios teisės prasme, išsiaiškinti kokie juridiniai asmenys gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Antra, tai siekis pagrįsti juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepciją. Trečia, tai siekis iširti sąlygas, kurioms esant juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Ketvirta, tai siekis nustatyti ir apibrėžti santykį tarp juridinio ir fizinio asmens atsakomybės bei išsiaiškinti ar už tą pačią nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą kaltinant fizinį ir juridinį asmenis nepažeidžiami dvigubo baudimo, baudžiamosios atsakomybės individualumo ir kiti principai. Penkta, išnagrinėti vyraujančias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinas, kurių pasirinkimas turi lemiamą įtaką teisiniam reglamentavimui ir juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygoms konkrečioje valstybėje.

Tyrimo objektas - juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo įmonėms teisinis reglamentavimas bei teorinis juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto pagrindimas, leidžiantis maksimaliai išnaudoti žinias siekiant darbe nustatytų tikslų įgyvendinimo.

Šio darbo **tyrimo dalykas** – mokslinė literatūra ir galiojančios Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių baudžiamosios teisės normos, reglamentuojančios juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę bei jų taikymo praktika. Lyginamuoju aspektu nagrinėjami tarptautinės, Europos Sąjungos, Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktai bei mokslinė literatūra.

Tyrimo tikslas yra išnagrinėti Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų nuostatas, įtvirtinančias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygas. Pažymėtina, kad šie klausimai darosi vis aktualesni, nes Lietuvoje jau pasitaikė atveju, kai įmonės buvo patrauktos baudžiamojon atsakomybėn. Autorės nuomone, tinkamai aiškinant baudžiamąjį įstatymo normas galima lengviau jas taikyti, siekiant konkrečiu atveju patraukti juridinių asmenų baudžiamojon atsakomybėn.

Tyrimo uždaviniai

- pateikti juridinio asmens sampratą baudžiamosios teisės prasme;
- atsakyti į klausimą ar juridinis asmuo gali būti laikomas savarankišku visuomeninių ir teisinių santykių, įskaitant nusikaltimo, subjektu;
- išnagrinėti mokslinę literatūrą bei tarptautinius, Europos Sąjungos, Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktus, nustatančius juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas;

- išsiaiškinti juridinio ir fizinio asmens baudžiamosios atsakomybės santykio skirtumus įvairiose teisinėse sistemose;
- išnagrinėti pagrindines juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinas;
- išsiaiškinti šiuo metu juridiniams asmenims taikomos baudžiamosios atsakomybės sąlygas;
- pateikti pasiūlymus dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo Lietuvoje.

Tyrimo metodai:

1. Teisinės literatūros analizės metodo taikymas padėjo surinkti ir kritiškai įvertinti informaciją apie tyrimo objektą.

2. Tarptautinių, Europos Sąjungos, Lietuvos bei pasirinktų užsienio šalių teisės aktų lyginamojo metodo taikymas padėjo nustatyti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinio reglamentavimo panašumus ir skirtumus.

Tyrimo hipotezė – juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta daugelio užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Lietuvos baudžiamasis kodeksas tai pat įtvirtina juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, tačiau dar nėra susiformavusi teisminė praktika už juridinių asmenų padarytas nusikalstamas veikas bei nėra tinkamo mechanizmo, leidžiančio ikiteisminio tyrimo institucijoms dažniau ir efektyviau taikyti baudžiamąjį įstatymą jurinių asmenų atžvilgiu.

I. JURIDINIS ASMUO KAIP BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SUBJEKTAS

1.1 Juridinio asmens samprata ir požymiai

Galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau - BK) nepateikiama juridinio asmens sąvoka. Tokia sąvoka yra pateikiama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau - CK) 2.33 straipsnyje: "Juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti, turėti teises ir pareigas, būti ieškovu teisme"⁵. Šioje sąvokoje glūdi juridinių asmenų požymiai, pagal kuriuos juridinis asmuo yra atribojamas nuo kitokių žmonių susivienijimų. Juridinio asmens sąvoka galime rasti ir kai kuriuose tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose.

ES Tarybos pamatiniame sprendime 2004/757/TVR juridinis asmuo apibrėžiamas kaip "bet kuris juridinis subjektas, turintis tokį statusą pagal taikomą nacionalinę teisę, išskyrus valstybes ir kitas valstybės įstaigas savo veikloje naudojančias suverenias teises bei viešąsias tarptautines organizacijas"⁶. Tarkim Konsoliduotos Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 48 straipsnyje galime rasti tik bendrovės arba firmos sąvoką įsisteigimo teisės prasme - "tai bendrovės arba firmos, kurios veikia pagal civilinę ar komercinę teisę, įskaitant kooperatyvus ir kitus pagal viešąją ar privatinę teisę veikiančius juridinius asmenis, išskyrus nesiekiančius pelno"⁷. Kanados baudžiamajame kodekse⁸ organizacija yra suprantama kaip vieša institucija, bendrovė, asociacija, įmonė, firma, bendrija, sąjunga ar savivaldybė, kuri turi turėti tris požymius. "Organizacija tai asmenų susivienijimas turintis bendrą tikslą, organizacinę struktūrą ir visuomenėje pripažįstamas/suprantamas kaip asmenų susivienijimas."⁹ Taip yra ne tik įvardijami juridiniai asmenys, kurie gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, bet ir atskleidžiama per požymius organizacijos sąvoka.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.74-2262.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.77.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.80.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.82.

⁶ 2004-10-25 Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje, L335/8.

⁷ Konsoliduotoji Europos Bendrijos Steigimo Sutartis//http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49007&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas 2006-10-08.

⁸ Criminal code of Canada//<http://laws.justice.gc.ca/cgi-bin/notice.pl?redirect=/en/C-46/index.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁹ Ten pat.

Moderniosios įmonių teisės doktrinoje nurodoma, kad juridiniam asmeniui priskiriami požymiai gali būti klasifikuojami į pirminius ir išvestinius¹⁰. Juridinio asmens pirminiai požymiai apibrėžia juridinį asmenį. Tai yra organizacinis vieningumas, civilinis teisnumas ir veiksnumas, civilinis procesinis teisnumas ir veiksnumas. Išvestiniai požymiai papildo, detalizuoja pirminius juridinio asmens požymius ir priklauso nuo juridinio asmens teisinės formos. Susivienijimas gali būti laikomas juridiniu asmeniu tik esant visiems išvardintiems pirminiems požymiams. Juridinio asmens organizacinis vieningumas pasireiškia vidine struktūra ir struktūrinių dalių sujungimu į vieną visumą. Organizacinį vieningumą lemia tai, kad susivienijimo struktūriniai padaliniai veikia ne savo, o viso juridinio asmens vardu, todėl susivienijimas turi turėti pavadinimą, kuris leidžia jį identifikuoti. Šiuo atveju išvestinis juridinio asmens požymis yra turto atskirumas nuo jo dalyvių turto. Aptariant juridinių asmenų požymius svarbu yra išsiaiškinti teisnumo ir veiksnumo sąvokas. Civilinis teisnumas – tai galėjimas turėti konkrečias civilinių įstatymų numatytas teises ir pareigas. Civilinis procesinis teisnumas yra galėjimas turėti civilines procesines teises ir pareigas. Civilinis veiksnumas – tai galėjimas savo veiksmais įgyti ir įgyvendinti tokias teise bei savo veiksmais susikurti pareigas ir jas vykdyti. Civilinis procesinis veiksnumas – tai galėjimas savo veiksmais įgyti ir įgyvendinti civilines procesines teises ir pareigas, jas vykdyti.

Susivienijimai, turintys juridinio asmens požymius, pagal veiklos pobūdį anksčiau minėtame CK straipsnyje yra skirstomi į įmones, įstaigas ir organizacijas. Įmonė – tai susivienijimas, užsiimantis ūkine komercine veikla arba veikla, kuria siekiama naudos jos steigėjams. Įstaiga yra susivienijimas, vykdamas įstatymų nustatytas valstybės ir savivaldybės funkcijas, ar susivienijimas, veikiantis socialinio, švietimo mokslo, kultūros, sporto ar kitose panašiose srityse, kurio tikslas – tenkinti tam tikrus viešuosius interesus. Organizacija yra bet kuris kitas susivienijimas, skirtas jį sudariusių narių poreikiams tenkinti ir tikslams įgyvendinti.

CK 2.34 str. nustato, kad juridiniai asmenys gali būti viešieji ir privatieji. Viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ir savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudos sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus. Tuo tarpu privatieji juridiniai asmenys yra juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti privačius interesus.

CK 2.50 str. numato juridinių asmenų skirstymą į ribotos ir neribotos atsakomybės asmenis. Atsakomybei pagal juridinio asmens prievoles tenkant ne tik juridiniam asmeniui, bet ir jo dalyviams, juridinis asmuo vadinamas neribotos civilinės atsakomybės juridiniu asmeniu. Esminę reikšmę čia turi įmonės ir jos dalyvių (akcininkų, dalininkų, pajininkų) turto atskirumo ir turtinės atsakomybės klausimai.

¹⁰ Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, P. 93.

Toks įmonių skirstymas pagal įvairius kriterijus yra būdingas daugelio valstybių bei tarptautinės bei Europos Sąjungos civilinėje, komercinėje ar įmonių teisei. Ypač plačiai yra pripažįstamas skirstymas į viešuosius ir privačiuosius, ribotos ir neribotos atsakomybės juridinius asmenis bei pagal teisinę formą – uždarnosios akcinės bendrovės, akcinės bendrovės, asociacijos, individualios įmonės ir kt.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog baudžiamosios teisės prasme juridinis asmuo – tai žmonių susivienijimas veikiantis ar/ir įsteigtas vadovaujantis galiojančiais teisės aktais ir turintis civilinį teisingumą ir veiksnumą bei baudžiamąjį teisingumą ir veiksnumą. Baudžiamasis teisingumas – tai galėjimas būti nusikalstamos veikos subjektu. Baudžiamasis veiksnumas – tai galėjimas savo veika įgyvendinti baudžiamosios teisės normose numatytas veikas.

Kitose darbo dalyse bus nagrinėjama, kad ne visų jau minėtų rūšių juridiniai asmenys bus traukiami baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamas veikas, todėl sprendžiant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimus bus būtina vadovautis ne vien tik baudžiamojo įstatymo, bet ir civilinės teisės normomis, siekiant identifikuoti žmonių susivienijimus, apibrėžti juos bei nustatyti ar jie gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

1.2. Juridinis asmuo kaip nusikaltimo subjektas

Klasikinė doktrina *societas delinquere non protest* ilgą laiką dominavo daugelyje pasaulio valstybių ir buvo neatsiejama baudžiamosios teisės dalis. Šios koncepcijos šalininkai (F.K.Savigny, N.S. Tagancev) įrodinėjo ir šiuo metu vis dar analizuojamą bei taikomą nuostatą, kad juridiniai asmenys negali veikti kaltai ir padaryti nusikalstamų veikų.¹¹ Norint išsiaiškinti, ar esant šiandieniniams visuomeniniams santykiams juridinis asmuo gali būti laikomas nusikaltimo subjektu, pirmiausia būtina išanalizuoti juridinio asmens teisinę ir materialinę prigimtį, remiantis civilinės teisės doktrina bei praktika.

Juridinio asmens problematika siejama su eile teorijų, kuriomis buvo siekiama pagrįsti tiek juridinio asmens koncepciją, tiek ir jo paskirtį plėtojant tam tikrus visuomeninius – teisinius santykius. Juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcijos analizei ir pagrindimui yra aktualiausias dvi teorijos: fikcijos ir organinė (realistinė). Pagrindinė fikcijos teorijos nuostata yra ta, kad juridinis asmuo realiai neegzistuoja. Šios koncepcijos šalininkai (F.K.Savigny, M,

¹¹ Savigny, von Friedrich Karl, System des heutigen romischen Rechts. Vol.II. Berlin, 1840, Tagancev, N.S., Ruskoje ugalovnoje pravo, čiast obšeje, tom 1. Avtograf, 2001.

Radin) teigia, kad objektyvioje tikrovėje juridinis asmuo yra veikiau dokumentų rinkinys, fikcija nei subjektas, galintis veikti *ex officio* ir turintis savarankiškumą.¹² Fikcijos teorijos šalininkai laikosi nuomonės, kad teisinių santykių dalyviai yra patys juridinio asmens atstovai (akcininkai, vadovas ir kt.), kurie yra vienintelis tam tikrų teisių ir pareigų sukūrimo šaltinis, teisių ir pareigų subjektai. Šios koncepcijos šalininkai beveik absoliučiai neigia bet kokią juridinio asmens subjektiškumą. Jų nuomone – tai pavadinimas, maskuojantis tikruosius teisinių santykių dalyvius¹³.

Kitos nuomonės laikosi organinės (realistinės) teorijos šalininkai. Šios koncepcijos šalininkai (O.Gierke, F.Liszt) teigia, kad juridinis asmuo yra savarankiškas subjektas, galintis mąstyti, turintis teises ir pareigas, dėl ko juridinio asmens negalima tapatinti su jo dalyviais¹⁴. Ši teorija grindžiama prielaida, kad juridinis asmuo egzistuoja kaip socialinė realybė, todėl galima laikyti, kad kiekvienas juridinis asmuo turi savo interesų ir tikslų, kurie gali nesutapti su bendrovės organų narių tikslais ir siekais.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimui konkrečios valstybės teisinėje sistemoje didelę reikšmę turi tai, kokiai koncepcijai yra teikiamas prioritetas teisės aktais reglamentuojant juridinių asmenų veiklą ir jų pagrindu formuojant valstybės teismų praktiką.

Daugumos valstybių įmonių teisė juridinius asmenis pripažįsta savarankiškais subjektais. 1.1. skyriuje aprašytas juridinių asmenų požymių skirstymas į pirminius ir išvestinius yra būdingas valstybių teisinėms sistemoms, kuriose yra pripažįstama organinė (realistinė) juridinio asmens koncepcija. Taigi, mūsų valstybės įmonių teisė yra orientuota į visišką juridinio asmens subjektiškumo pripažinimą ir realiai įtvirtina organinę (realistinę) juridinio asmens sampratos koncepciją. Lietuvos Aukščiausio Teismo (toliau - LAT) Senatas viename iš nutarimų nurodė, kad "akcinės bendrovės turtas jos akcijų turėtojams ir net vieninteliam akcininkui yra svetimas"¹⁵. Pateikdamas minėtą baudžiamojo įstatymo nuostatų interpretaciją, LAT įtvirtino nuostatą, kad juridinis asmuo ne tik civilinėje, bet ir baudžiamojoje teisėje yra laikomas atskiru teisinių santykių subjektu. Analogiškos nuosavybės teisės subjektų atribojimo praktikos laikomasi ir kituose LAT Senato išaiškinimuose¹⁶. Autorės nuomone, pastaroji praktika pabrėžia juridinio asmens subjektiškumą, o tiksliau jo savarankiškumą.

¹² Radin, Max, The Endless Problem of Corporate Personality. (1932) 32 Colum. L. Rev 643.

¹³ Mayson, Stephen W., French, Derek, Ryan, Christopher L., Company Law, Blackstone Press Ltd., 1996. P.142.

¹⁴ Gierke, Otto, Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung. Berlin, 1887. P.734; Listz, V.Franz, Schmidt, Ebenard, lehrbuch des Deutschen Strafrechts, Vol I, 26 th ed. Berlin, 1932. P.155.

¹⁵ LAT Senato 1999 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr.8 "Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)"//Teismų praktika Nr.10. P.266.

¹⁶ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr.52 "Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose", 5 punktas//www.lat.litlex.lt; prisijungimo laikas 2006-10-08.

Išnagrinėjus kitų šalių teisės aktus galima teigti, kad panašios nuostatos yra įtvirtintos Prancūzijos civiliniame kodekse¹⁷ ir Komerčiame kodekse¹⁸. Portugalijos Konstitucijoje yra nurodyta, kad juridiniai asmenys gali turėti visas teises ir pareigas, išskyrus tas, kurios yra susijusios su specifinėmis fizinio asmens savybėmis¹⁹. Juridinių asmenų statusas panašiai apibrėžiamas ir kitų valstybių teisės aktuose. Nors bendrosios teisės sistemos doktrinoje nėra akcentuojama pirminių ir išvestinių požymių klasifikacija, tačiau teisinėje literatūroje ir teismų praktikoje dėmesys yra skiriamas įmonės savarankiškumui. Anglijos precedentas, kuriuo buvo įtvirtinta įmonės, kaip visiškai savarankiško subjekto koncepcija, yra *Salomon v. Salomon & Co. Ltd.* byla²⁰. Šioje byloje konstatuota, kad juridinis asmuo teisiniu aspektu yra kitas asmuo nei jos dalyviai. Tai leidžia spręsti, jog šiuolaikinėms valstybėms yra būdinga organinės (realistinės) teorijos koncepcija bei akcentuojamas įmonės subjektiškumas.

Tarptautinėje viešojoje teisėje juridinis asmuo yra pripažįstamas teisės subjektu. Tai patvirtina Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) jurisprudencija: byloje *Periscope v. France*²¹ EŽTT pripažino, kad Prancūzijoje veikiančio juridinio asmens teisė į teisingą teismą buvo pažeista, valstybei negarantuojant, kad byla joje apeliacine tvarka būtų išnagrinėta per trumpesnę nei aštuonerių metų kalendorinį laikotarpį, t.y. teismas šioje byloje pripažino, kad turi būti taikoma Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos²² 6 str. 1 d. ir kad juridinis asmuo gali remtis bei realizuoti vieną iš fundamentaliųjų žmogaus teisių. Tuo tarpu ir jau minėtoje pačioje Konvencijoje juridinis asmuo tiesiogiai laikomas fundamentaliųjų žmogaus teisių subjektu: Pirmojo Konvencijos Protokolo 1 str. numatyta, kad nuosavybės teisės apsauga laiduojama kiekvienam fiziniam ir juridiniam asmeniui²³. Tą patvirtina ir EŽTT nagrinėtos *Air Canada v. UK*²⁴ ir *Allgemeine Gold – Und Silberscheideanstalt v. UK*²⁵ bylos. Jose buvo nurodyta, kad juridiniai asmenys turi teisę nevaržomai realizuoti joms priklausančią nuosavybės teisę į jų turtą ir jog ši teisė gali būti ribojama tik Konvencijoje ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais išimtiniais atvejais. Tai, kad juridinis asmuo pripažįstamas fundamentaliųjų žmogaus teisių subjektu ir tam tikra prasme yra tapatinamas su fiziniu asmeniu, turi didelę reikšmę nagrinėjant juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepciją.

¹⁷ Civil Code of France/http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm; prisijungimo laikas 2006-10-11.

¹⁸ Commercial Code of France/http://www.lexinter.net/ENGLISH/commercial_code.htm; prisijungimo laikas 2006-10-11.

¹⁹ Constitution of the Portuguese Republic/http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/; prisijungimo laikas 2006-10-11.

²⁰ *Salomon v. Salomon & Co. Ltd.*, 1897, AC 22, House of Lords.

²¹ *Periscope v. France* (11760/85)(1992)ECHR 43 (26 March 1992).

²² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės Žinios. Nr.40-987.

²³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7//Valstybės Žinios. 2000, Nr.96-3016//Valstybės Žinios. 2001, Nr.17.

²⁴ *Air Canada v. UK*, (1995) 20 E.H.R.R. 150.

²⁵ *Allgemeine Gold – Und Silberscheideanstalt v. UK*, (1986) 9 E.H.R.R. 1.

Analogiškos tendencijos vyrauja ir Europos Sąjungos teisėje. Europos Sąjungos įmonių teisės institutas, susidedantis iš įmonių direktyvų bei kitų teisės aktų, nustato įmonių veiklos vieningoje rinkoje sąlygas ir reikalavimus²⁶. Nedetalizuojant įmonių direktyvų, galima teigti, kad šie teisės aktai parengti pasitelkiant organinio (realistinio) modelio koncepciją. Be šių direktyvų, įtvirtinančių moderniausias įmonių teisės tendencijas, orientuotas į įmonių subjektiškumą ir jų veiklos tinkamą valstybinę kontrolę, Europos Sąjungos teisė reglamentuoja ir specifinių įmonių – Europos bendrovių, Europos ekonominių interesų grupės, Europos kooperatyvų veiklos sąlygas ir jų teisinį statusą. Juridinių asmenų teisinį savarankiškumą įtvirtina ne tik antriniai Europos Sąjungos teisės aktai, bet ir kai kurios Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos²⁷. Šios sutarties 48 str. teigia, kad “bendrovės arba firmos, įkurtos pagal valstybės narės teisę ir Bendrijoje turinčios savo registruotas buveines, centrinę administraciją ar pagrindinę verslo vietą, šiame skyriuje²⁸ prilyginamos tos valstybės narės pilietybę turintiems fiziniams asmenims”. Juridiniams asmenims yra užtikrinama viena iš fundamentalių Bendrijos teisių – įsisteigimo teisė ir taip, autorės nuomone, juridiniai asmenys įsisteigimo teisės prasme yra sutapatinami su fiziniais asmenimis. Centros Ltd. byloje²⁹ Europos Teisingumo Teismas patvirtino šią nuostatą ir jos laikėsi kitose vėliau teismo nagrinėtose bylose.

Tai, kad organinė (realistinė) doktrina yra dominuojanti, dar neleidžia vienareikšmiškai atsakyti į klausimą ar juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu. Tam yra būtina juridinio asmens statusą nagrinėti ne tik *de iure*, bet ir *de facto*. Taip pat įvertinti organizacinės kultūros įtaką juridinio asmens personifikacijai. Organizacijos vertybės formuojasi nesąmoningai, jos yra glaudžiai susijusios su įmonės steigėjų ir vadovų vertybėmis, principinėmis nuostatomis ir pasaulėžiūra. Organizacinė kultūra įtakoja juridinio asmens darbuotojų kasdieninę mąstyseną, jų siekius ir net veikas. Taip galima daryti išvadą, kad organizacinė kultūra yra reali, jos materialiąją išraišką galima stebėti matant organizacijos darbuotojų atliekamus veiksmus. Kartais organizacinė kultūra yra nerašytos normos ir taisyklės, kurios personifikuoja įmonę ir paverčia ją realiu visuomeninio gyvenimo ir santykių dalyviu. Realus ir objektyvus įmonės veiklos politikos buvimas patvirtina įmonės subjektiškumo egzistavimą bei paneigia nuostatą, kad juridinis asmuo kasdieniniame gyvenime yra fikcija. Juridinio asmens personifikacijos koncepcija yra būdinga ne tik verslo vadybos, bet ir ekonomikos mokslo srityje.

Itin vaizdžiai juridinio asmens personifikaciją perteikia N.Jacoby, kuris nurodo “kaip ir fiziniai asmenys, juridiniai asmenys gimsta (yra steigiami), auga (įgyja turtą, gauna pelną),

²⁶ Edwards, Vanessa, Europos Sąjungos bendrovių teisė. Vilnius: Eugrimas, 2002.

²⁷ Konsoliduotoji Europos Bendrijos Steigimo

Sutartis//http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49007&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas 2006-10-08.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Byla 212/97, Centros Ltd. And Erhvers – og Selskabsstyrelsen, (1999) ECR I-1459.

tuokiasi (susijungia), išsituokia (atsiskiria), susilaukia vaikų (steigia dukterines įmones), tampa sveiki arba ligoti (gauna pelną arba patiria nuostolį), migruoja (jiems suteikiama teisė verstis komercine veikla kitoje jurisdikcijoje), tampa hierarchinės struktūros dalis (tampa įmonių grupių komponentais) ir miršta (yra likviduojami)³⁰.

Juridinio asmens pripažinimas realiu tiek teisės, tiek visuomeninių santykių subjektu yra reikšmingas sprendžiant įmonių pripažinimo teisinės atsakomybės, įskaitant baudžiamosios atsakomybės, subjektu klausimą. Teorinis ir praktinis šio pripažinimo rezultatas yra tas, kad juridinių asmenų atsakomybė laikytina ne išvestine, o tiesiogine atsakomybės forma. Juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektas ir šio subjekto koncepcija yra reali tiek teisiniu, tiek ir faktiniu aspektais. Argumentai dėl įmonės nerealumo iš esmės reiškia tiesioginį fikcijos teorijos pripažinimą. Kyla klausimas, kodėl civilinėje, tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje juridinis asmuo gali būti ir yra laikomas realiu teisiniu ir visuomeninių santykių subjektu, o baudžiamojoje teisėje juridinio asmens subjektiškumas atmetamas arba tam tikrais atvejais ribojamas. Autorės nuomone, turėtų būti taikomi visais atvejais vienodi kriterijai ir vienodos juridinio asmens subjektiškumo ribos. Be to, galima daryti išvadą, kad juridinio asmens subjektiškumo ribojimas baudžiamosios teisės prasme yra tik teisės aktų nepritaikymas šiuolaikinės visuomenės, ekonomikos atžvilgiu, neatsižvelgimas į visuomenės pažangą, technologijų vystymąsi ir juridinio asmens išaugusią įtaką. Juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto pagrindimui didelės įtakos turi ne tik teisinės prielaidos, patvirtinančios visišką įmonės subjektiškumą, bet ir faktinės, realios aplinkybės, pagrindžiančios juridinio asmens galimą negatyvią pasaulėžiūrą, dažniausiai būdingą nusikaltimo subjektams. Reiktų paminėti, jog gali egzistuoti ir neretai aptinkama negatyvi arba "nusikalstama" organizacinė politika, verčianti juridinį asmenį veikti priešingai teisei ir sąlygojanti nusikalstamų padarinių atsiradimą. Kitaip tariant, socialiai negatyvi organizacijos politika gali būti kuriama lygiai taip pat, kaip ir pozityvi organizacinė kultūra. Teisės doktrinoje nurodoma, kad kompanijos puoselėjančios nusikalstamą organizacinę politiką, gali būti laikomos ir vadinamos sukčiaujančiomis arba maskuojančiomis. Toleruodamos tokią korporatyvinę kultūrą, organizacijos siekia joms naudingų rezultatų, maskuodamos nusikalstamos veikos epizodus³¹.

Visa tai tik patvirtina, kad juridinis asmuo yra realus subjektas, galintis būti nusikaltimo subjektu. Negalima sutikti su teisės doktrinoje pateikiama autorių nuomone, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra išvestinė, substitutinė ir visiškai priklauso nuo fizinių asmenų³². Nekyla abejonių, kad nusikalstama veika yra padaroma ne be fizinių asmenų, nes šią

³⁰ Jacoby, Neil, *Corporate Power and Social Responsibility*. New York: Macmillan. 1973. P.21.

³¹ Sinkevičius, Edvardas, *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos//Teisė*. 2003, Nr. 48. P.130.

³² Ten pat.

specifiką lemia juridinio asmens esmė. Tačiau šios prielaidos negali eliminuoti juridinio asmens subjektiškumo ir personifikacijos idėjos, kuria grindžiama įmonės kaip nusikaltimo subjekto koncepcija.

Nagrinėjant juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepciją nereikėtų pamiršti ir kitos, priešingos darbe nagrinėjamai, nuomonės. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad juridinis asmuo negali būti laikomas nusikaltimo subjektu, nes baudžiamoji atsakomybė yra grindžiama individualumo, kaltės ir dvigubo nebaudimo principais³³. Kitaip tariant, šiuo metu vis dar gyva taip vadinamo "kaltės barjero" problema, kuriai esant, teigiama, kad įmonė negali veikti kaltai. Be to, akcentuojama dvigubos atsakomybės problematika, nurodant, kad nėra teisinga vienu metu bausti už tos pačios nusikalstamos veikos padarymą ir ją padariusį fizinį asmenį, ir įmonę, nes taip yra pažeidžiamas *non bis in idem* principas. Nekyla abejonių, kad nurodyti principai yra fundamentalūs ir universalūs. Jais grindžiama bet kokia teisinė atsakomybė, įskaitant ir baudžiamąją. Tačiau autorės nuomone, kaip ir kitų tos pačios koncepcijos šalininkų nuomone, taip įmonės kaip nusikaltimo subjekto koncepcijos oponentai šiais principais nepagrįstai siekia paneigti šiame darbe minimas ir nagrinėjamas idėjas, pagrindžiančias juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepciją. Juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcijos priešininkų argumentų trūkumas yra tas, kad šios idėjos oponentai izoliuotai vertina juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės prielaidas. Jie neatsižvelgia į tai, kad minėtai teorinei – praktinei problematikai, susijusiai su "kaltės barjeru", baudžiamosios atsakomybės individualumo ir dvigubo nebaudimo principu, eliminuoti yra teoriškai pagrįstos bei praktikoje taikomos specialios juridinio asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn formos. Niekas ir nebando ginčyti, kad juridinis asmuo yra specifinis subjektas ar jį tiesiogiai visomis prasmėmis tapatinti su fiziniu asmeniu, kadangi tik fizinis asmuo gali turėti tam tikras specifines teises ir pareigas, kurios yra susijusios tiesiog su buvimu žmogumi ir kartais net priklausančios nuo jo lyties ir kt. Pavyzdžiui, teisė tuoktis, galėjimas turėti vaikų, religijos laisvė, teisė į mokslą ir kt., net ir tokia bausmė kaip įkalinimas yra galima taikyti tik fiziniam asmeniui. Pabrėžtina, kad savarankiška juridinio asmens kaltės koncepcija yra labai svarbi dėl tų pačių priežasčių, kurios paprastai yra nurodomos akcentuojant subjektyvaus pakaltinamumo svarbą šiandienos baudžiamojoje teisėje.

Be to, šios koncepcijos oponentai išvelgia problemą ir tame, kad "klasikinė nusikalstamos veikos sudėtis nepritaikoma juridiniam asmeniui. Ji buvo sukurta pagrįsti išskirtinai tik fizinio asmens baudžiamąją atsakomybę. [...] Juridinis asmuo kaip nusikalstamos veikos subjektas negali turėti sąmonės ir valios, todėl jis negali atlikti sąmoningos, valingos, pavojingos ir priešingos baudžiamajam įstatymui veikos, negali turėti psichinio santykio su

³³ Pavlov, V.G., Subjekt prestuplenia. Juridičeskij centr, 2001, P.264.

pavojinga veika ir jos pasekmėmis bei kitais objektyviais požymiais.”³⁴ Tačiau jau anksčiau darbe nagrinėtas juridinio asmens subjektiškumas aiškiai paneigia tokią nuomonę, be to, klasikinės nusikalstamos veikos sudėties įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose nesudaro kliūčių baudžiamajai atsakomybei taikyti, kadangi jos taikymui galioja specialios taisyklės. Tai byloja įvairių valstybių pavyzdžiai – Anglija, JAV ir kt.

Kalbant apie anksčiau minėtą *non bis in idem* principą, kaip argumentą jau minėtai oponentų nuomonei, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pažeidžia šį principą, reiktu paminėti, ką vienoje administracinėje byloje konstatavo Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas (toliau - LVAT).

LVAT nagrinėtoje administracinėje byloje Nr. A15-39-2005³⁵ buvo keliamas klausimas, ar galimi dvigubo baudimo uždraudimo (non bis in idem) principo, įtvirtinto Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr.7 4 straipsnio 1 dalyje³⁶ bei Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje³⁷, pažeidimai tais atvejais, kai už tą pačią veiką individualiai įmonei skiriamos ekonominės sankcijos, o šios įmonės savininkui – administracinė nuobauda pagal Administracinių teisės pažeidimų kodeksą.

LVAT konstatavo, kad *non bis in idem* principas nedraudžia už tą pačią veiką bausti skirtingus asmenis ir kad sprendžiant, ar atitinkamai konkrečiu atveju nebuvo pažeistas šis principas, vienas iš kriterijų tai nustatyti yra atsižvelgti, ar pakartotinai baudžiamas asmuo yra tas pats (asmens tapatumas). Siekiant atsakyti į klausimą ar I.Ž. PĮ ir jos savininkas I.Ž., kurie buvo nubausti už tą pačią veiką, yra realiai tapatūs buvo nagrinėjami įvairūs aspektai. Pirma, buvo nustatyta, kad civilinės teisės prasme individuali įmonė ir jos savininkas yra du skirtingi subjektai, tačiau toks teisinis reguliavimas negali būti perkeltas į baudžiamosios ar administracinės atsakomybės sritį. Antra, buvo konstatuota, kad už tą pačią veiką patraukti atsakomybėn fizinis ir juridinis asmuo turi turėti skirtingas ir savarankiškas valias. Baudžiamųjų ir kvazibaudžiamųjų sankcijų taikymo procese svarbus juridinių asmenų požymis – fizinių asmenų organizacinis vieningumas, kuris pasireiškia vidine juridinio asmens struktūra ir šios struktūros sudėtinių dalių sujungimu į vieną visumą. Fizinių asmenų organizacinio vieningumo nustatymas juridiniame asmenyje leidžia daryti išvadą apie atskirą nuo šio asmens dalyvių juridinio asmens valią bei galimybę bausmės, nuobaudos ar ekonominės sankcijos taikymu paveikti savarankišką juridinio asmens valią. Trečia, siekiant išvengti minėto principo

³⁴ Ligeikaitė, Inga, Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos//Jurisprudencija. 2003, Nr.45(37), P.48.

³⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005-03-23 sprendimas administracinėje byloje Nr.A15-39-2005.

³⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7//Valstybės Žinios. 2000, Nr.96-3016.//Valstybės Žinios. 2001, Nr.17.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Lietuvos Aidas. 1992, Nr.220.//Valstybės Žinios. 1992, Nr.33-1014.

pažeidimo, turi būti konstatuota, kad sankcijų taikymo neigiami padariniai nepaveikia ir negali paveikti vieno ir to paties asmens. Šioje byloje viena svarbiausių išvadų, kuri pagrindžia nuomonę, kad juridinis asmuo yra realus visuomeninių santykių subjektas, yra pripažinimas, kad juridinis asmuo turi savarankišką valią ir tikslus. LVAT pasisakė, kad įmonės organizacinė struktūra, susidedanti iš keleto fizinių asmenų, kurie, siekdami juridinio asmens tikslų, derina tarpusavyje faktinius ir teisinius veiksmus, vienaip ar kitaip dalyvauja formuojant savarankišką, nuo šios įmonės savininko nepriklausančią juridinio asmens valią, pasirenkant teisėtus ar neteisėtus ūkinės veiklos vykdymo būdus.

Juridinių asmenų veikos gali būti lygiai tokios pačios pavojingos ar net pavojingesnės už fizinių asmenų veikas. Pavojingos įmonių veiklos objektai gali būti įvairūs teisiniai gėriai, tokie kaip žmogaus sveikata ir gyvybė, aplinkos apsauga, nuosavybė, finansų bei mokesčių sistema ir pan. Kai kuriais atvejais įmonių veika gali būti pavojingesnė už fizinio asmens daromą pavojingą veiką dėl jos latentškumo. Teisinga laikytina Kanados Aukščiausio Teismo nuostata byloje R. v. St. Lawrence Corp. Ltd., kad juridiniai asmenys yra "labiau įtakingi ir materialiai aprūpinti nei fiziniai asmenys ir jeigu jiems būtų leista klajoti be jokios priežiūros pramonės ir komercijos laukų platybėse, jie gali būti laikomi potencialiai labiau pavojingi ir galintys daryti žalą visuomenei nei jų silpnesnieji konkurentai".³⁸ Juridinių asmenų veikos koncepcija yra reali, pagrįsta kolektyviai priimtų sprendimų įgyvendinimo pavojingumu visuomenei ir jų nariams. Nustatyta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra tinkama priemonė tokių veikų prevencijai. Visuomenė yra suinteresuota, kad nei fiziniai nei juridiniai asmenys nekenktų kitiems visuomenės dalyviams bei nepažeidintų jų teisių ir interesų. Įmonių veikla šiais laikais įtakoja daugelį kiekvieno visuomenės nario gyvenimo sričių, todėl, nekontroliuojama jų veikla gali padaryti didelę žalą pačiai visuomenei ir net valstybei. Viename iš Anglijos precedentų P&O European Ferries (Dover) Ltd.³⁹ konstatuota, kad, atsižvelgiant į tai, jog juridiniai asmenys yra teisinių, socialinių ir visuomeninių santykių dalyviai, yra pagrįsta reikalauti, kad jie vykdytų socialines pareigas, įskaitant pareigą nepažeisti baudžiamųjų įstatymų.

Šiuolaikinė įmonių teisė neabejotinai teikia prioritetą organinei (realistinei) juridinių asmenų doktrinai. Ši juridinio asmens sampratos koncepcija yra vyraujanti ir visuotinai pripažįstama. Juridiniai asmenys nėra laikomi fikcija. Teisė juridinius asmenis pripažįsta subjektais, dalyvaujančiais visuomeniniuose ir teisiniuose santykiuose tapačiais pagrindais, kokiais dalyvauja fiziniai asmenys. Tai, kad juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcija yra reali, patvirtina ir daugelio valstybių, įskaitant ir Lietuvos, baudžiamieji

³⁸ R. v. St. Lawrence Corp. Ltd., [1969] 2 O.R. 305.

³⁹ P&O European Ferries (Dover) Ltd., 93 Cr.72,83.

įstatymai, Europos Sąjungos teisės aktai ir teismų praktika, kurie bus nagrinėjami sekančiuose skyriuose.

Jei jau sutinkame, kad juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu, svarbu yra apibrėžti kokie juridiniai asmenys gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Visuose nacionaliniuose teisės aktuose vieningai yra laikomasi nuomonės, kad nusikaltimo subjektu negali būti valstybė, valstybės institucijos, tarptautinės organizacijos ir kiti subjektai, turintys tam tikras teisės aktais įtvirtintas privilegijas ir imunitetus. Dažniausiai pats baudžiamasis įstatymas numato kokie asmenys nėra traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Pavyzdžiui LR BK 20 straipsnio 5 dalis⁴⁰ numato, jog "pagal šį kodeksą neatsako valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija". Atkreiptinas dėmesys šiuo atveju yra į tai, kad baudžiamasis įstatymas nenustato, jog baudžiamojon atsakomybėn negali būti traukiami kitų rūšių viešieji juridiniai asmenys, pavyzdžiui valstybės ir savivaldybės įmonės, viešosios įstaigos, fondai ir kiti susivienijimai, nenurodyti šiame straipsnyje. Plati koncepcija yra pakankamai dažnai sutinkama ir galima sakyti vyraujanti. Tarkim, Kanados baudžiamajo kodekso 2 straipsnis⁴¹ arba Prancūzijos baudžiamajo kodekso 121-2 straipsnio 2 dalis⁴², atmeta tik valstybę ir administracinius-teritorinius darinius, bet su sąlyga, kad jie nevykdytų veiklos, galinčios būti visuomeninės tarnybos delegavimo susitarimo objektu. Tokia pat pastaba įtvirtinta Anglijos Interpretation Act 1978⁴³, pagal kuri terminas "asmuo" apima visus kaip nors susibūrusius dalyvius, netgi jei jie neturi juridinio asmens statuso. Nyderlandų Kasacinis teismas turėjo priimti sprendimą dėl viešųjų juridinių asmenų, kurie nėra aiškiai nurodyti Baudžiamajame kodekse, ir juos atskyrė taip: jeigu kalbama apie juridinį asmenį, kuris nėra įtrauktas į Konstitucijoje pateiktą sąrašą (provincijos ir komunos), jokių kliūčių baudžiamajam persekiojimui nėra, jeigu kalbama apie provinciją ir komuną, patraukti baudžiamojon atsakomybėn galima tik tada, kai pastarosios veikia kaip privatus asmuo⁴⁴.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.

⁴¹ Criminal code of Canada//<http://laws.justice.gc.ca/cgi-bin/notice.pl?redirect=/en/C-46/index.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁴² Penal code of France//<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁴³ Interpretation Act 1978//<http://209.85.135.104/search?q=cache:ik-aX03->

[DgUJ:www.margaretmarks.com/Transblawg/archives/Intact78.PDF+interpretation+act+1978+england&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=1](http://www.margaretmarks.com/Transblawg/archives/Intact78.PDF+interpretation+act+1978+england&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=1); prisijungimo laikas 2006-10-09.

⁴⁴ RCP Haentjens, Remarques sur la responsabilite penale des personnes morales en droit des Pays-Bas, R.D.P.C., 1986, P.851 et seq., P. Tak., R.I.D.P., 1988, P.311.

1.3. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinis reglamentavimas

Teisinėje plotmėje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimams tapus itin aktualiems atsirado poreikis tai įtvirtinti teisės aktuose, nes baudžiamoji teisė negalėjo likti statiška ir ilgainiui tapo aišku, kad turi būti imamasi priemonių įtvirtinti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Tačiau toks sprendimas buvo ilgalaikis procesas. JAV, Anglijos, Kanados ir kitų bendrosios teisinės sistemos valstybių teismų praktika ir doktrina pakankamai ilgai ignoravo juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įteisinimo už konkrečias nusikalstamas veikas galimybę. Bendrosios teisinės sistemos valstybėse juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto teisinį statusą iš esmės įtvirtino aukštesnės instancijos teismų sprendimai. T.y. šių valstybių materialinė teisė arba apskritai nereglementuoja įmonės kaip nusikaltimo subjekto teisinio statuso, arba jeigu jį nustato, tai tik remiantis galiojančiais teismų precedentais.

JAV nagrinėtoje New York Central⁴⁵ byloje buvo konstatuota, kad juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už kaltai padarytas nusikalstamas veikas. Pirma, šis precedentas iš esmės įteisino juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, antra, šioje byloje buvo sėkmingai išplėtotą netiesioginės atsakomybės doktrina, kuri bus nagrinėjama sekančiame šio darbo skyriuje.

Anglijos teismų praktika, kuria būtų siekiama įteisinti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už kaltai padarytas nusikalstamas veikas, pradėjo formuotis 20 amžiaus penktajame dešimtmetyje. Viena pirmųjų nagrinėtų bylų buvo Kent&Sussex Contractor Ltd. byla⁴⁶. Šioje byloje teismas konstatavo, kad "įmonė yra asmuo ir be visų savybių, kuriomis ji pasižymi, įmonei turi būti priskirtas ir gebėjimas būti kaltai. Skirtumas tarp juridinio asmens ir žmogaus yra tas, kad jo kaltė formuojama per atstovus ir gali būti taip, kad organizacijos atstovų kaltė bus priskiriama pačiai organizacijai."⁴⁷ Savo reikšme ši byla Anglijos teismų praktikai yra panaši į JAV nagrinėtą New York Central bylą⁴⁸, kadangi joje buvo nurodyta, kad įmonės gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn tapačiais pagrindais kaip ir fiziniai asmenys. Šioje byloje buvo konstatuota, kad ne visada juridinio asmens atstovų veika ir kaltė gali būti priskiriama pačiai įmonei, kas sudarė prielaidas tiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos plėtojimui. Ši doktrina plačiau bus nagrinėjama sekančiame šio darbo skyriuje. R. v. I.C.R. Haulage Ltd. & Others⁴⁹ ir Moore v. I. Bressler Ltd.⁵⁰ bylose buvo įtvirtinti įmonių

⁴⁵ New York Centr. & H.R.R.R. v. United States, 212 U.S. 481, 497 (1908).

⁴⁶ Director of Public Prosecutions v. Kent&Sussex Contractor Ltd. & Anothers, (1944) 1 K.B. 146.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ New York Centr. & H.R.R.R. v. United States, 212 U.S. 481, 497 (1908).

⁴⁹ R. v. I.C.R. Haulage Ltd. & Others, (1944) 1 K.B. 551.

⁵⁰ Moore v. I. Bressler Ltd., (1944) 2 All E.R. 515.

baudžiamosios atsakomybės principai. Minėtų teismų precedentų pagrindu, įmonės Anglijoje gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn beveik už visas nusikalstamas veikas, kurios yra kriminalizuotos baudžiamųjų įstatymų.

Kanados Aukščiausiasis Teismas byloje *Canadian Dredge and Dock Ltd.*⁵¹ nurodė, kad visos verslo organizacijos, t.y. privatūs juridiniai asmenys, gali būti laikomi nusikaltimo subjektais. Teismas šioje byloje nurodė, kad "iš esmės juridinis asmuo baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu yra lygiavertis subjektas fiziniam asmeniui"⁵². Kitose bylose šis teismas praplėtė nusikaltimo subjektų ratą - t.y. nusikaltimo subjektais pripažino ir viešuosius juridinius asmenis (savivaldybės įmonės, religinės bendruomenės, visuomeninės organizacijos ir kt.). Atsižvelgdamas į esamą precedentinę teismų praktiką Kanados įstatymų leidėjas baudžiamajame kodekse įtvirtino, kad baudžiamoji įstatymo nuostatos taikomos tiesiogiai "kiekvienam asmeniui, įskaitant įstaigas, privačius juridinius asmenis, visuomenines organizacijas ir municipalitetus"⁵³.

Australijos baudžiamoji kodekso 12.1 (1)⁵⁴ straipsnis numato, kad juridinis asmuo gali būti pripažintas kaltu už bet kokį nusikaltimą, įskaitant tokius, už kuriuos numatyta laisvės atėmimo bausmė. Teisės doktrinoje nurodoma, kad toks tiesioginis juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto teisinio statuso įtvirtinimas yra labai svarbus, nes taip yra pagrindžiama savarankiška juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė.

Kontinentinės teisinės sistemos valstybių šeimai priklausančiose valstybėse (Olandijoje, Prancūzijoje, Lietuvoje ir kt.) juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto teisinio statuso reglamentavimas yra daugialypis ir skirtingas. Vienose valstybėse analizuojama koncepcija pirmiausiai buvo įtvirtinta teisės aktuose, o jos realaus taikymo sąlygos buvo ilgametės teismų praktikos formavimo vaisius. Viena iš anksčiausiai juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę įtvirtino Nyderlandai. Danijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta jau 1926 m. Belgijos Kasacinis Teismas pripažino, kad bendrovės gali padaryti nusikaltimus dar 1946 m., tačiau įstatymiškai baudžiamoji atsakomybė įtvirtinta tik 1999 metais. Į Suomijos baudžiamąjį kodeksą ši atsakomybės forma įtraukta nuo 1995 m. Italijos baudžiamoji teisė net iki 21 amžiaus buvo orientuota į klasikinę baudžiamosios teisės doktriną ir tik nuo Konstitucijos atitinkamo straipsnio išaiškinimo 2001 m., atsirado pralaidos įgyvendinti šią įmonių atsakomybės formą⁵⁵. Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę buvo galima taikyti juridiniams

⁵¹ *Canadian Dredge and Dock Ltd. v. The Queen* (1985), 19 C.C.C. (3d) 1 (S.C.C.).

⁵² Ten pat.

⁵³ Revised Statutes of Canada, 1985 Act., R.S. 1985, C.40 (3rd Supp).

⁵⁴ Criminal code of Australia/<http://www.aic.gov.au/links/mcc.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁵⁵ Paliero, C.E., Problemas y perspectivas de la responsabilidad penal de la persona jurídica en el derecho italiano/<http://www.unifr.ch/derechopenal/anuario/96/pdf/PALIERO.pdf>. ; prisijungimo laikas 2006-10-12.

asmenims jau nuo 2002 metų⁵⁶. Tačiau šiai dienai Lietuvoje vos yra kelios tokios atsakomybės taikymo įmonėms bylos, todėl pagrįstai galima teigti, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo procesas Lietuvoje dar tik startuoja. Taipogi reiktų paminėti, kad Lietuvoje yra įtvirtinta išvestinė juridinių asmenų atsakomybė. Tai reiškia, jog nenustačius fizinio asmens kaltės yra neįmanoma juridinio asmens atsakomybė.

Įmonių kaip nusikaltimo subjektų tiesioginį įteisinimą valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose iliustruoja Nyderlandų, Danijos, Australijos ir Slovėnijos pavyzdžiai. O tai reiškia, kad juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu tapačiais pagrindais kaip ir fizinis asmuo. Daugumoje minėtų ir kitų šalių, kuriose yra tiesiogiai įtvirtinta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, ši įmonių atsakomybės forma egzistuoja jau kelis dešimtmečius ir jose teismų praktika skirtingai nei kai kuriose bendrosios teisinės sistemos valstybėse buvo vystoma jau esant materialiosioms baudžiamosios teisės normoms. Pvz. Nyderlanduose pirmas teisės aktas buvo 1950 m. birželio 23 d. įstatymas dėl ekonominių nusikaltimų, kuris vėliau buvo pakeistas ir juridinių asmenų atsakomybė buvo suformuluota bendrais terminais. Vėliau šio akto nuostatos 1976 m. buvo įtrauktos į Nyderlandų baudžiamąjį kodeksą.⁵⁷ Australijos baudžiamajame kodekse numatyta, kad "kodeksas taikomas juridiniams asmenims taip, kaip jis taikomas fiziniams asmenims"⁵⁸.

Kitai valstybių grupei priklauso tos šalys, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose nėra vienareikšmių nuostatų, kuriomis būtų tiesiogiai įtvirtinamas juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto teisinis statusas. Pvz. Prancūzijos Baudžiamąjo kodekso 121-2 straipsnyje numatyta, kad "juridiniai asmenys, išskyrus valstybę, už jų vardu jų organų ar atstovų padarytus nusikaltimus atsako pagal baudžiamąją teisę remiantis 121-4 – 121-7 straipsnių nuostatomis"⁵⁹. Šios baudžiamąjo įstatymo normos skiriasi nuo jau minėtų valstybių BK nuostatų, nes jos ne tiek tiesiogiai įtvirtina, o tiesiog sudaro prielaidas juridinių baudžiamajai atsakomybei egzistuoti ir taikyti. Lietuva taip pat yra priskiriama prie šių valstybių grupės, nes LR BK 20 str.1 dalyje nurodoma, kad juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą numatyta įmonės baudžiamoji atsakomybė⁶⁰.

Autorės nuomone, Lietuvoje ir atitinkamai kitose valstybėse kur panašiai yra įtvirtinta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė ir jos sąlygos, reiktų tiesiogiai įtvirtinti juridinių

⁵⁶ Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta Lietuvos Respublikos Seimo 2000-09-26 priimtame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (Žin., 2000 m., 89-2741) (toliau tekste BK), kuris įsigaliojo 2003-05-01. Dar nesulaukus šio kodekso įsigaliojimo, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo nustatyta ir senojo (1961 m.) Baudžiamąjo kodekso 2002-01-25 pakeitimais, įsigaliojusiais 2002-02-13.

⁵⁷ RCP Haentjens, Remarques sur la responsabilite penale des personnes morales en droit des Pays-Bas, R.D.P.C., 1986, P.851 et seq., P. Tak., R.I.D.P., 1988, P.311, Criminal code of the Netherlands/<http://icpo-vad.tripod.com/crimen.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁵⁸ Criminal code of Australia/<http://www.aic.gov.au/links/mcc.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁵⁹ Penal code of France/<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.

asmenų baudžiamąją atsakomybę tam, kad nebūtų ribojamos tokios atsakomybės taikymo galimybės. Pvz. Lietuvoje yra atmetama juridinių asmenų bendrininkavimo galimybė, nes bendrininku pagal Lietuvoje galiojanti BK gali būti tik fiziniai asmenys (LR BK 24 str.). Autorės nuomone, nėra teisinga laikyti, kad juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu ir padaryti nusikalstamą veiką, bet ją vykdant bendrininkauti su fiziniiais ar juridiniais asmenimis negali. Akivaizdu, jog tai prieštarauja juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcijai ir valstybės, pripažįstančios juridinius asmenis kaip nusikaltimo subjektus, neturėtų riboti galimybės bendrininkauti, ypač kai tai yra realiai įgyvendinama. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti Slovėnijos materialiąsias baudžiamojo įstatymo normas, kurios įtvirtina galimybę bendrininkauti, aišku esant tam tikriems baudžiamosios atsakomybės kriterijams.

Tam, kad būtų galima vienodai vertinti fizinį ir juridinį asmenį kaip nusikaltimo subjektą, būtina, kad baudžiamuosiuose įstatymuose būtų nuosekliai reglamentuotas įmonės kaip nusikaltimo subjekto teisinis statusas, sudarant prielaidas įmonių atžvilgiu taikyti tuos institutus, kurie yra taikomi fizinių asmenų nusikalstamų veikų vertinimui ir kvalifikacijai. Nevienodas juridinių asmenų kaip nusikaltimo subjektų teisinis reglamentavimas, sąlygoja skirtingos praktikos egzistavimą. Būtų teisingiausia taikant baudžiamųjų įstatymų nuostatas, realizuoti labiau absoliučią juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepciją, o ne tik kai kuriuos jos fragmentus.

Tarptautiniu mastu plačiau ir išsamiau šia tema pradėta diskutuoti 20 amžiaus aštuntajame dešimtmetyje. Vėliau juridinių asmenų atsakomybės tema imta diskutuoti ir Europos Sąjungos plotmėje. "Juridinių asmenų (įmonių) atsakomybės už nusikalstamas veikas unifikavimo Europos Sąjungoje pradai egzistavo jau devintajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje, nors tuo metu dar nebuvo teisės aktų, kuriais būtų aiškiai siekiama harmonizuoti Europos Sąjungos valstybių narių baudžiamųjų įstatymų nuostatas, reglamentuojančias juridinių asmenų (įmonių) atsakomybės sąlygas. Nors Europos Sąjungos konstituciniuose ir jų pagrindu priimtuose kituose teisės aktuose buvo numatoma juridinių asmenų (įmonių) atsakomybės už nusikalstamas veikas doktrinos idėja, Sąjungos strateginė politika ankstyvaisiais jos egzistavimo metais dėl įmonių atsakomybės už nusikalstamas veikas įteisinimo visose valstybėse narėse buvo pakankamai ribota."⁶¹ Vienas pirmųjų tarptautinės teisės aktų, kuriuo buvo rekomenduojama įteisinti organizacijų baudžiamąją atsakomybę nacionaliniuose įstatymuose, yra Europos Tarybos 1978 m. Rezoliucija "Dėl baudžiamosios teisės taikymo užtikrinant aplinkos apsaugą".⁶² Pirmasis svarbus teisės aktas, nustatantis bendrąją juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės

⁶¹ Abramavičius Armanas, Mickevičius Darius, Švedas Gintaras, Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005, P.53.

⁶² Council of Europe, (1978) Resolution (77) 28 on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment, The European Committee on Criminal Problems.

konceptiją Europos Sąjungoje buvo 1988 m. Europos Tarybos rekomendacija Nr.R(88) 18 "Dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas, vykdančią jų veiklą"⁶³. Šios Rekomendacijos preambulėje yra aiškiai išsakytas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinio reglamentavimo būtinumas. Kitas labiau rekomendacinio pobūdžio dokumentas tai 1994 m. rezoliucija dėl Bendrijų finansinių interesų apsaugos⁶⁴, kurioje nurodoma, kad yra būtina unifikuoti valstybių narių baudžiamuosius įstatymus, kuriais reglamentuojamos baudžiamosios atsakomybės sąlygos už pavienių nusikalstamų veikų finansų sistemai padarymą. Juridinių asmenų atsakomybės už nusikalstamas veikas idėja Bendrijų baudžiamosios politikos kontekste buvo įgyvendinta 1995 m. Tarybos Konvencijos dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos 1997 m. Antrojo protokolo⁶⁵ įžanginėje dalyje, kur nurodyta, kad ES yra suinteresuota valstybių narių baudžiamųjų įstatymų harmonizavimu. Preambulėje nurodyta, kad tikslų įgyvendinimas yra tiesiogiai susijęs su poreikiu reglamentuoti įmonių baudžiamąją atsakomybę nacionalinių lygiu. Vėliau sekė daugybė kitų ES teisės aktų, kurie išreiškė tapačias nuostatas ir siekė unifikuoti baudžiamosios teisės nuostatas. Autorė pritaria kitų šių temų Lietuvoje nagrinėjusių autorių nuomonei, kad nors ES teisės aktuose dažniausiai yra minima įmonių atsakomybė, o ne įmonių baudžiamoji atsakomybė, nekyla abejonių, kad pirmiausiai minėtos nuostatos susijusios būtent su baudžiamosios, o ne kitos juridinių asmenų atsakomybės formos taikymu.

Atskirai reiktų paminėti, kad Lietuvos baudžiamajai teisei juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas buvo ne tik naujas, bet ir visiškai neįprastas dalykas, nes jis nesiderino su tradiciniais, klasikiniais baudžiamosios teisės principais ir institutais. Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikams ir praktikams tai buvo didelė naujovė, nes iki tol Lietuvoje nebuvo plačiai diskutuojama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimo baudžiamajame kodekse tema. Panaši situacija ir su kaimyninėm valstybėm (Rusija, Lenkija, Latvija ir kt.) , kurios ne visos šią naujovę įtraukė į savo baudžiamuosius įstatymus.⁶⁶ Taiklus C.Wells pastebėjimas, kad tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų gausa yra didelio spaudimo priemonė visoms valstybėms, kurios iki šiol dar nėra įtvirtinusios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nacionaliniuose įstatymuose.⁶⁷ Latvijos baudžiamojo kodekso 12

⁶³ Recommendation No. R(88) 18 Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities.

⁶⁴ Council Resolution of 6 December 1994 on the legal protection of the financial interests of the Communities (94/C355/02)/[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31994Y1214\(01\)&model=guichett#top](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31994Y1214(01)&model=guichett#top); prisijungimo laikas 2006-10-06.

⁶⁵ 1995 m. liepos 26 d. Konvencijos dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos 1997 m. Antrasis protokolas//Valstybės žinios. 2004, Nr.112-4178.

⁶⁶ Ligeikaitė, Inga, Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos//Jurisprudencija. 2003, Nr.45(37). P.48.

⁶⁷ Wells, Celia, Corporate Law: Corporate criminal liability – Developments in Europe and Beyond. 39 (7) LSJ 62, 2001, P.68.

str. "fizinio asmens, esančio juridinio asmens atstovu, baudžiamoji atsakomybė"⁶⁸ numato atskirą subjektų rūšį, kai fizinis asmuo padaro nusikalstamą veiką veikdamas įmonės vardu (atstovaudamas, vykdydamas pavedimą), tačiau tiesiogiai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taip ir neįtvirtina.

Autorės nuomone, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas teisės aktuose parodo ne vien baudžiamosios teisės politiką, bet ir šalies ekonominę, technologinę, visuomeninę pažangą, kadangi tokios atsakomybės taikymas yra labiau būdingas išsivysčiusioms valstybėms.

2. JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS IR YPATUMAI PRAKTINĖJE TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ VEIKLOJE

2.1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos

Siekiant atsakyti į klausimą kokiomis sąlygomis esant juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn reikia apžvelgti vyraujančias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinas bei įvairių šalių baudžiamuosius įstatymus. Beveik visada juridinių asmenų baudžiamajai atsakomybei yra keliami du pagrindiniai reikalavimai. Pirma, kad nusikaltimą būtų padaręs fizinis asmuo, kuris užimtų vadovaujančias pareigas atitinkamoje įmonėje. Viso to pasėkoje baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami fizinis ir juridinis asmuo. *Common law* teisės sistemoje šią taisyklę numato daugelio šalių, tokių kaip JAV, Australija, Anglija, įstatymai bei teismų praktika, Prancūzijoje baudžiamojo kodekso 121-2 straipsnio 3 dalis⁶⁹, Nyderlanduose baudžiamojo kodekso 51 straipsnis⁷⁰. Antra, nusikaltimas turi būti padarytas juridinio asmens vardu ir/ar jo naudai. Šiuo atveju nauda yra suvokiama plačiuoju aspektu ir apima ne vien materialinę naudą. Siekiant iš arčiau susipažinti su įvairiose valstybėse įtvirtintomis juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygomis šioje dalyje bus nagrinėjami ne tik Lietuvos, Kanados, Slovėnijos, JAV, Prancūzijos, Australijos ir kitų valstybių baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims teisinio reglamentavimo pavyzdžiai,

⁶⁸ Criminal code of the Republic of Latvia//<http://www.legislationline.org/upload/legislations/c3/84/4dec8cf259653bc629bb4ff390d0.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁶⁹ Penal code of France//<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁷⁰ Criminal code of the Netherlands//<http://icpo-vad.tripod.com/crimen.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

bet ir esamos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos, kurios leis plačiau atskleisti tokios atsakomybės taikymo sąlygas.

Netiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės principai buvo suformuluoti JAV teismų praktikoje. Šios doktrinos esmė yra ta, kad fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens vardu, veika ir kaltė yra priskiriama juridiniam asmeniui, kurio vardu ir interesais šis asmuo veikė. Kvalifikuojant fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką, kurią padarė įmonės naudai, vertinami ne tik tie požymiai, kurie paprastai nagrinėjami inkriminuojant nusikalstamas veikas fiziniam asmeniui, bet ir kitos papildomos aplinkybės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kuriose valstybėse yra įtvirtinta juridinio asmens savarankiškos kaltės koncepcija. Slovėnijos Juridinių asmenų atsakomybės už nusikalstamų veikų padarymo akto 5 str. numato, kad juridinis asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir tais atvejais, kai fizinio asmens padariusio veiką kaltė nebus įrodyta arba toks asmuo nebus nustatytas.⁷¹ Toks teisinis reglamentavimas sieja juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo sąlygas su organizacine kultūra ir įtvirtiną galimybę egzistuoti savarankiškai juridinio asmens kaltei, kuri tam tikrais atvejais gali ir neapimti fizinio asmens kaltės. Vyraujanti nuomonė tokia, kad minėtos koncepcijos įtvirtinimui Lietuvoje gali kilti kliūčių dėl teisės doktrinoje reiškiamos nuomonės, kad nesant fizinio asmens, kuris padarė nusikalstamą veiką arba jo nenustačius, negali būti traukiamas atsakomybės ir juridinis asmuo.⁷² Be to, tokia koncepcija kol kas nėra labai plačiai paplitusi.

Tiek teisės aktuose tiek ir teismų praktikoje nurodoma, kad juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jo atstovas padarė nusikalstamą veiką ir pastarasis veikė savo įgaliojimų ar kompetencijos ribose, turėjo įgaliojimus veikti juridinio asmens vardu, veikė juridinio asmens naudai ir interesais bei juridinis asmuo nesiėmė jokių priemonių nusikalstamumo prevencijai. Klasikinė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrina neapėmė reikalavimo veikti juridinio asmens naudai ir interesais, tačiau tokia praktika ilgainiui buvo pakeista, kadangi juridiniai asmenys negalėjo remtis pakankamo rūpestingumo standarto laikymosi gynyba ir buvo sudarytos sąlygos fiziniam asmeniui, veikiant savo interesais ar net priešingais įmonei, būti susietam su juridiniu asmeniu, ko pasėkoje juridinis asmuo buvo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

Netiesioginės atsakomybės doktrina nėra labai plačiai taikoma daugelyje pasaulio valstybių. JAV teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad organizacija gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, jei egzistuoja visos būtinosios sąlygos. Nors ši koncepcija nebuvo populiari praėjusiam amžiuje, tačiau pastaruoju metu ji vis populiarėja, kadangi sudaro

⁷¹ Responsibility of Legal Persons for Criminal Offences Act of Slovenia, OJ.59/99//<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁷² Lišeikaitė, Inga, Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos//Jurisprudencija. 2003, Nr.45(37), P.48.

prielaidas patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn už darbuotojo, atstovo ir kito asmens, veikiančio bendrovės vardu, padarytas nusikalstamas veikas.

Jau anksčiau minėtame Slovėnijos Juridinių asmenų atsakomybės už nusikalstamų veikų padarymą akte numatyta, kad juridinis asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu asmuo, veikiantis juridinio asmens vardu, naudai ir interesais, padarys nusikalstamą veiką įgyvendindamas jį kontroliuojančių asmenų (įmonės vadovų) instrukcijas.⁷³ Ši doktrina taipogi yra įtvirtinta ir Prancūzijos baudžiamajame kodekse, kur numatyta, kad juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už jų naudai įmonės atstovo padarytas nusikalstamas veikas.⁷⁴ Taipogi taip yra įtvirtinta Danijos, Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamosiose kodeksuose.

Lietuvoje juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos, susijusios su moderniosios netiesioginės atsakomybės doktrinos įgyvendinimu, formuluojamos Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 3 dalyje. LR BK 20 straipsnio 3 dalyje yra formuluojamos alternatyvios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos. Šioje dalyje nurodoma, kad "juridinis asmuo gali atsakyti už nusikalstamas veikas ir tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas, dėl šio straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės"⁷⁵. Taigi pirmoji sąlyga taikyti minėtą BK normą yra ta, kad nusikalstamą veiką turi padaryti fizinis asmuo, kuris yra konkretaus juridinio asmens darbuotojas ar atstovas. Darbuotojo sąvoka yra aiškinama vadovaujantis galiojančiais teisės aktais, t.y. pasitelkiant Lietuvos Respublikos darbo kodeksą (toliau tekste – LR DK)⁷⁶. LR DK 15 straipsnis numato, kad "darbuotojas yra fizinis asmuo, pagal šio Kodekso 13 straipsnį turintis darbinį teisnumą ir veiksnumą, dirbantis pagal darbo sutartį už atlyginimą"⁷⁷. Vadinasi asmuo turi atitikti tam tikrus kriterijus, kad būtų pripažintas darbuotoju. Pirma, darbuotoju gali būti tik fizinis asmuo. Antra, darbuotojas turi turėti darbinį veiksnumą ir teisnumą. Fizinių asmenų darbinį teisnumą ir veiksnumą apibrėžia LR DK 13 straipsnis. Darbinis teisnumas – tai galėjimas turėti darbo teises ir pareigas ir jis pripažįstamas lygus visiems Lietuvos Respublikos piliečiams bei užsienio piliečiams ir asmenims be pilietybės nuolat gyvenantiems Lietuvoje, jei pastariesiems nėra numatytos išimtys kituose įstatymuose. Darbinis teisnumas – tai galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei sukurti darbo pareigas. Visiškas darbinis teisnumas pripažįstamas nuo 16 metų. Neturėdamas darbinio veiksnumo ir teisnumo fizinis asmuo negali būti pripažįstamas darbuotoju. Trečiasis kriterijus numato, kad tarp teisinio santykio subjektų turi

⁷³ Responsibility of Legal Persons for Criminal Offences Act of Slovenia, OJ.59/99//<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁷⁴ Penal code of France//<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas//Valstybės Žinios. 2002, Nr.64-2569//Valstybės Žinios. 2002, Nr.71.

⁷⁷ Ten pat.

būti įforminta darbo sutartis. Taikant jau anksčiau minėtą BK straipsnį svarbu yra nustatyti darbo teisinius santykius tarp fizinio ir juridinio asmens. Lengviausias ir paprasčiausias būdas tai nustatyti yra rašytinė darbo sutartis. LR DK numato tam tikrus reikalavimus darbo sutarčiai, pvz. rašytinė forma, privalomos sąlygos. LR DK komentare yra išdėstyta nuomonė: “tačiau tai nereiškia, kad jeigu rašytinė darbo sutartis laiku nebuvo įforminta, asmuo, atliekantis tam tikrus darbus, negali būti pripažintas darbuotoju ir įgyti darbo įstatymuose darbo teisinių garantijų”⁷⁸. Darbo sutartis laikoma sudaryta nuo momento, kai yra susitarta dėl darbo sąlygų ir teisiniai santykiai tarp šalių yra vertinami pagal faktiškai susiklosčiusių santykių pobūdį. Autorė išdėstyta nuomonei pritaria, tačiau kyla klausimas, kaip darbo sutarties nebuvimas bus vertinamas baudžiamosios teisės prasme, ar fizinis asmuo bus vertinamas kaip konkretaus juridinio asmens darbuotojas ir ar bus atitinkamai juridinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tikėtina, jog susidarius tokiai situacijai arba bus pasiremta jau egzistuojančia teismų praktika darbo bylose arba bus formuojama atskira teismų praktika dėl šių klausimų baudžiamosiose bylose. Kadangi tokios praktikos Lietuvoje dar nėra, klausimas lieka atviras. Galima tik numanyti, kad tokios situacijos susidarymas, kai nėra oficialiai įdarbinami asmenys (nėra pasirašomos darbo sutartys) galės būti vertinamas kaip įmonėje susiklosčiusios politikos bei nepakankamos vadovų atsakomybės, kontrolės ir nepriežiūros pasekmė. Ketvirta, darbuotojas turi dirbti už atlyginimą, t.y. jam turi būti mokamas darbo sutartyje suldytas darbo užmokestis.

Kaip buvo minėta anksčiau, baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui gali būti taikoma ir tuo atveju, jeigu, esant nustatytoms sąlygoms, nusikalstamą veiką padaro juridinio asmens atstovas. Atstovavimo teisiniai santykiai turi būti aiškinami civilinės teisės, o tiksliau Lietuvoje galiojančio civilinio kodekso nuostatomis. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁷⁹ numato kelis atstovavimo būdus, tai įgaliojimas, prokūra, pavedimo sutartis ir kt. “Įgaliojimu laikomas rašytinis dokumentas, asmens (įgaliotojo) duodamas kitam asmeniui (įgaliotiniui) atstovauti įgaliotojui nustatant ir palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis”⁸⁰. “Prokūra yra įgaliojimas, kuriuo juridinis asmuo (verslininkas) suteikia teisę savo darbuotojui ar kitam asmeniui atstovaujamojo vardu ir dėl jo interesų atlikti visus teisinius veiksmus, susijusius su juridinio asmens (verslininko) verslu”⁸¹. Be to kalbant apie prokurą, ji turi būti atskleista teisės aktų nustatyta tvarka - juridinių asmenų išduota prokūra yra registruojama Juridinių asmenų registre pateikus atitinkamos formos prašymą. Be to, galimybė juridiniam asmeniui išduoti prokurą turi būti numatyta bendrovės dokumentuose, pvz. Lietuvoje bendrovės įstatuose. Gana paplitusi atstovavimo forma yra pavedimo sutartis, kuria fiziniui asmeniui yra pavedama atlikti

⁷⁸ Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P 79.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.74-2262.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.77.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.80.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.82.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Ten pat.

tam tikrus veiksmus. Pabrėžtina tai, kad juridinis asmuo gali būti laikomas kaltu dėl fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, kai atstovas veikia teisės aktų numatytais atstovavimo formomis ir atitinka keliamus reikalavimus – atstovu gali būti tik veiksnus fizinis asmuo veikiantis kito vardu ir kito asmens interesais. Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad atstovavimas turi būti tiesioginis, atskleistas ir savanoriškas. Kitu atveju, gali būti tokių situacijų, kai fizinis asmuo siekdamas sau naudos, pasinaudos juridinio asmens vardu ir veikdamas tariamos naudos juridiniam asmeniui vardan padarys nusikalstamą veiką. Taip fiziniams asmenims būtų sudarytos sąlygos piktnaudžiauti susidariusia situacija su tikslu pakenkti konkrečiam juridiniam asmeniui siekiant asmeninės naudos ir interesų patenkinimo. Tokios pačios nuomonės laikosi ir D.Soloveičikas⁸². Tačiau įstatyme neaiškinama, kokią reikšmę turi faktas, kad juridinio asmens naudai fizinis asmuo veikė savarankiškai, neįgaliotas juridinio asmens. Autorė iš dalies pritaria nuomonei, kad “įstatymo aiškinimas leidžia daryti išvadą, kad ir fizinio asmens savarankiškai padaryta veika juridinio asmens naudai taip pat užtrauks juridiniam asmeniui baudžiamąją atsakomybę”⁸³. Tačiau visais atvejais yra svarbu nustatyti būtent kieno interesais ir naudai veikė fizinis asmuo, nes kitu atveju yra sudaromos prielaidos, kad savarankiškas atstovavimas be vadovybės pritarimo gali nepagrįstai užtraukti baudžiamąją atsakomybę juridiniam asmeniui, jei fizinis asmuo veikė neteisėtai. Antroji sąlyga juridinių asmenų baudžiamajai atsakomybei kilti yra veikos padarymas juridinio asmens naudai. Naudos būtinumas ir reikšmė taikant juridiniam asmeniui baudžiamąją atsakomybę jau buvo nagrinėtas anksčiau. Reiktų tik pabrėžti, kad jei darbuotojo ar atstovo motyvas ir tikslas daryti nusikalstamą veiką buvo susijęs su naudos siekiu įmonei plačiąja prasme ir tokia darbuotojo ar atstovo veika susilaukė pritarimo ar vadovybės abejingumo, vadinasi juridinis asmuo nesiėmė jokių priemonių tai sustabdyti, išsiaiškinti, informuoti ir kt. ir tai yra pakankamas pagrindas laikyti jį kaltu bei atitinkamai patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Trečioji sąlyga yra sietina su įmonės pareiga užtikrinti darbuotojų kontrolę. Pagrindas juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei kilti yra fizinio asmens veika, padaryta dėl juridinio asmens vadovaujančių asmenų (asmenų turinčių teisę atstovauti juridiniam asmeniui, priimti sprendimus juridinio asmens vardu ar kontroliuoti juridinio asmens veiklą) nepakankamos priežiūros arba kontrolės. Ši sąlyga yra neatsiejama šiuolaikinės netiesioginės įmonių atsakomybės koncepcijos dalis. Taigi remiantis baudžiamojo įstatymo nuostatų lingvistine ir sisteminė analize autorė pritaria D.Soloveičiko nuomonei, kad “įstatymų leidėjas nėra suinteresuotas absoliutinti įmonių baudžiamosios atsakomybės ir užtikrinti jos taikymą kiekvienu atveju, kada nusikaltimo ir LR BK numatyti padariniai kyla dėl įmonės darbuotojo arba atstovo veikos. Atvirkščiai, įstatymų leidėjas, nustatydamas reikalavimus

⁸² Soloveičikas, Deivydas, Baudžiamojo kodekso nuostatos – įmonei//Juristas. 2004, Nr.3, P.22.

⁸³ Peliakas, Vytautas, Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius: Justitia, 2006. P.312.

taikyti atsakomybę tik tais atvejais, kada nebuvo pakankamos baudžiamajame įstatyme nurodytų asmenų kontrolės, sudaro teisines prielaidas įmonėms gintis nuo, jų nuomone, nepagrįstų kaltinimų. Todėl ilgainiui Lietuvoje itin aktualus turėtų tapti pakankamos kontrolės bei priežiūros standartas ir su juo susijusi įmonės gynyba.”⁸⁴ Siekiant užtikrinti maksimalią nusikalstamų veikų prevenciją, kurių aktualiausia šiuo atveju yra darbuotojų ir atstovų veikų kontrolė, įmonės turėtų sudaryti tam tikrų standartų laikymosi programas, kurios detaliam reglamentuotų įmonės darbuotojų ir atstovų veiklą. Šią temą pakankamai įdomiai yra analizavęs D.Soloveičikas⁸⁵. Jo nuomone, tos įmonės, kurios ne tik deklaruoja, bet ir įgyvendina tam tikrų veiklos standartų laikymosi programas, realiais veiksmais ir pastangomis siekia užtikrinti nusikalstamų veikų prevenciją. Įmonė, kuri nedeklaratyviai siekė užtikrinti nusikalstamų padarinių prevenciją, neturi būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn. Šiuo atveju nusikalstama veika inkriminuotina tik ją padariusiam jos darbuotojui ar atstovui. Vertinant ar įmonėje yra užtikrinama pakankama darbuotojų ir atstovų kontrolė turi būti peržiūrimi įmonės vidaus dokumentai, verslo praktika, kompetencijos pasiskirstymas įmonėje bei atskirų darbuotojų ar atstovų kompetencija ir funkcijos. Autorė visiškai pritaria nuomonei, kad atsakomybė įmonei turėtų kilti tik tais atvejais, kada nebūtų abejonių dėl nepakankamų ir neveiksmingų kontrolės priemonių taikymo arba jeigu būtų nustatyta, kad apskritai nebuvo imtasi jokių veiksmų.

Greta netiesioginės atsakomybės doktrinos laikui bėgant atsirado tiesioginės atsakomybės ir identifikacijos doktrinos. Tiesioginės atsakomybės koncepcijos pradžia yra Anglijos teismų praktika. Esminis netiesioginės atsakomybės taikymo baudžiamajoje teisėje požymis yra tas, kad tai yra juridinio asmens atsakomybė už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką, t.y. juridinis asmuo privalo atsakyti pagal baudžiamąjį įstatymą už nusikalstamą veiką, kurią tarsi padarė ne jis pats, o kitas asmuo. Netiesioginės atsakomybės modelio oponentai akcentavo tai, kad ši koncepcija sudaro pernelyg plačias galimybes traukti juridinius asmenis baudžiamojon atsakomybėn, nes dėl vieno darbuotojo kaltės įmonė traukiama baudžiamojon atsakomybėn ir taip nukenčia įmonės akcininkai, vadovai ir kiti darbuotojai. Kanados Aukščiausiasis teismas *Ministry of Employment and Immigration v. Bhatnager*⁸⁶ byloje konstatavo, kad netiesioginės atsakomybės taikymas baudžiamajoje teisėje yra nesuderinamas su fundamentaliais teisingumo principais, todėl ir negali būti taikomas realizuojant baudžiamąją atsakomybę.

Pagrindinis jau minėtų doktrinų skirtumas yra tas, kad tiesioginės atsakomybės atveju nusikalstamą veiką juridinio asmens vardu padaro fiziniai asmenys, kurie yra juridinio asmens

⁸⁴ Soloveičikas, Deivydas, Baudžiamajo kodekso nuostatos – įmonei//Juristas. 2004, Nr.3. P.22.

⁸⁵ Ten pat bei Soloveičikas, Deivydas, Etikos standartai – skydas nuo baudžiamosios atsakomybės//Vadovo pasaulis. 2004, Nr.1, P.65.

⁸⁶ *Ministry of Employment and Immigration v. Bhatnager*, [1990] 2 S.C.R. 217.

valdymo organo nariai ar narys, priklausomai nuo to ar kolegialus ar vienasmenis valdymo organas. Šis modelis yra grindžiamas juridinio asmens personifikacija (susitapatinimu), konkrečių fizinių asmenų veiką ir kaltę priskiriant tiesiogiai pačiam juridiniam asmeniui. Vadinas svarbiausias kriterijus taikant juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę yra užimamos pareigos ir vykdomos funkcijos. Šie asmenys baudžiamojoje teisėje yra sutapatinami su juridiniu asmeniu. Tačiau reikia nepamiršti, kad ir šioje doktrinoje yra laikomasi formalių įmonės patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sąlygų: nusikalstamą veiką padaro fizinis asmuo, kuris yra valdymo organo narys arba pats valdymo organas, tas asmuo turi teisę priimti esminę reikšmę turinčius sprendimus, formuoti juridinio asmens veiklos pagrindines gaires bei veikti juridinio asmens vardu, interesais ir įmonės naudai.

Taigi kiekvienu konkrečiu atveju siekiant realizuoti aptariamą juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn modelį, pirmiausia turi būti įvertinta konkrečios įmonės organizacinė sistema, kokias pareigas eina asmuo padaręs nusikalstamą veiką, koks jo santykis su valdymo organais ar jų nariais, ar yra deleguotos kokios nors valdymo organo ar jo nario funkcijos ir galiausiai kieno interesais ir naudai jis veikė.

Prancūzijos baudžiamajame kodekse numatyta, kad organizacijos gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jų naudai ir interesais nusikalstamą veiką padarė juridinio asmens organas. To pasėkoje galime teigti, kad šios valstybės baudžiamajame kodekse yra įtvirtinta ir tiesioginės įmonių baudžiamosios atsakomybės koncepcija.

Laikui bėgant kai kuriose valstybėse buvo pereita prie identifikacijos doktrinos, kuri buvo kaip tiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcijos mokslinės - praktinės evoliucijos išdava. Taikant tiesioginės atsakomybės doktriną buvo susiduriama su problemomis, kai tam tikrų funkcijų atlikimas buvo perduodamas žemesnio rango vadovams ar darbuotojams. Tai sudarė prielaidas išvengti baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims. Identifikacijos doktrina skiriasi jau nuo anksčiau nagrinėtų doktrinų tuo, kad pagrindinis nusikalstamos veikos subjektas yra pati įmonė. Be to, šios doktrinos šalininkai teigia, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra savarankiška. Ši doktrina yra laikoma moderniausiu juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės standartu. Pabrėžtina, kad galiojančių tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės aktų nuostatos kaip tik ir įtvirtina identifikacijos doktrinos nuostatas.

Identifikacijos doktrina yra taikoma Anglijoje, tam tikra prasme JAV ir kitose bendrosios teisinės sistemos valstybėse. Kanados baudžiamajame kodekse⁸⁷ yra numatyta, kad

⁸⁷ Criminal code of Canada/<http://laws.justice.gc.ca/cgi-bin/notice.pl?redirect=/en/C-46/index.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

organizacijos⁸⁸ (juridinio asmens) veikos formos gali būti įvykdytos aplaidžiai/nerūpestingai ir dėl kaltės. Siekiant įrodyti organizacijos aplaidumą yra svarbu nustatyti, kad organizacija veikia savo įgaliojimų ribose ir kad organizacijos vyriausiasis pareigūnas ar vyriausieji pareigūnai bendrai smarkiai nukrypsta nuo rūpestingumo standartų, kurie tokiomis aplinkybėmis yra būtini užskirsti kelią tam, kad įmonės atstovas būtų nusikaltimo subjektu. Taikant šią baudžiamojo kodekso nuostatą yra svarbu nustatyti, kad įmonei veikiant savo įgaliojimų ribose ir kompetencijos klausimais, ką autorė supranta kaip įmonės vykdomą veiklą pagal įmonės dokumentus, yra padaroma nusikalstama veika vieno ar kelių įmonės atstovų veikiančių bendrai ir toks jų veikimas ar neveikimas yra sąlygotas aplaidaus įmonės vadovybės valdymo. Valdymo organai, tiek vienasmeniai tiek kolegialūs, yra atsakingi už tinkamą įmonės funkcionavimą ir privalo imtis visų įmanomų priemonių įmonės atstovams kontroliuoti. Todėl nepakankama atstovų priežiūra ir nukrypimas nuo standartų sąlygoja juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įmonei taikymo riziką. Tokio reikalavimo buvimas ir yra modernių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų bruožas, kuris leidžia įmonei ne tik imtis prevencinių priemonių, bet ir leidžia gintis nuo nepagrįstų kaltinimų, kai susijusio su įmone fizinio asmens veika yra grynai savarankiška.

Organizacijos veikos pripažinimas kaltai įvykdyta pagal Kanados baudžiamąjį kodeksą grindžiamas dviem kriterijais. Pirma, veika turi būti atlikta siekiant bent dalinai gauti naudą organizacijai. Antra, vienas iš organizacijos vyriausiųjų pareigūnų, veikdamas savo įgaliojimų ribose, yra nusikaltimo subjektas, jis yra pakaltinamas ir veikdamas savo įgaliojimų ribose nukreipia kitų įmonės atstovų darbą taip, kad jie savo veikimu ar neveikimu įvykdo nusikalstamą veiką arba žinodamas, kad organizacijos atstovas yra arba gali būti nusikaltimo subjektu nesiima protingų priemonių pastarąjį sustabdyti nuo nusikalstamo veikos įvykdymo. Labai svarbus elementas taikant šį straipsnį yra naudos įmonei buvimo fakto nustatymas, tačiau Kanados baudžiamojo įstatymo normos įtvirtina būtinybę įrodyti bent dalinę naudą organizacijai. O toks, autorės nuomone, įtvirtinimas gali sąlygoti didesnę riziką įmonei. Tačiau reikia nepamiršti, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Kanadoje yra anaipol ne naujovė ir greičiausiai toks teisinis reglamentavimas yra pagrįstas tiek Kanados baudžiamosios teisės specialistų nuomone tiek ir teismų praktika.

Pasitaiko nuomonių, kurios teigia, kad JAV būdinga ne vien netiesioginės atsakomybės (visumos) doktrina, bet ir identifikacijos doktrina, kuri taikoma, kai nusikaltimai yra "tradiciniai", reikalaujantys nustatyti kaltę (*mens rea*) arba kai nusikalstamą veiką padaro

⁸⁸ Sąvoka buvo išaiškinta 1.1 skyriuje.

"aukštesnio lygio vadybininkai", veikiantys juridinio asmens vardu ir jo naudai.⁸⁹ Autorė linkusi nei paneigti nei pritarti šiai nuomonei, kadangi vykstant globalizacijos procesams įvairios valstybės perima iš kitų tam tikrus teisės ar jos taikymo elementus, be to, laikui bėgant teismų praktika savaip įtakoja ir pakreipia teisinį reglamentavimą, kurie vyraujančią doktriną padaro modernesne ir šiuo metu greičiausiai nerasime nė vienos valstybės, kurios baudžiamieji įstatymai, liečiantys juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimus, būtų surašyti "grynai" laikantis konkrečios doktrinos.

Nagrinėjant Australijos baudžiamąjį kodeksą⁹⁰, pažymėtina, jog šiame baudžiamajame kodekse yra daug dėmesio skiriama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimams. Jame reglamentuojamos ne tik juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos, bet ir priemonės, kuriomis gali būti grindžiamos tam tikros aplinkybės, pvz. priemonės, kuriomis gali būti nustatomas įgaliojimo ar leidimo buvimas. Juridinis asmuo pagal Australijos baudžiamąjį kodeksą gali veikti tiek kaltai tiek ir neatsargiai – priklausomai kokia kaltės forma galima įvykdyti konkretų nusikaltimą. Pažymėtina, kad juridinio asmens veika gali būti įvykdyta dėl neatsargumo ir tais atvejais, kai fizinis asmuo veikė kaltai. Svarbu, kad būtų tenkinamos sekančios sąlygos: nusikalstama veika gali būti įvykdyta neatsargia kaltės forma, juridinio asmens elgesys yra neatsargus bendruoju požiūriu ir baudžiamasis įstatymas numato tam tikrą nerūpestingumo testą.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos numatytos Australijos baudžiamojo kodekso 2.5 skyriuje "Įmonių baudžiamoji atsakomybė", kurio 12.2 str. reglamentuoja, kad veika, atlikta juridinio asmens darbuotojo, atstovo ar pareigūno, veikiančio savo kompetencijos ar įgaliojimų ribose, yra priskiriama pačiam juridiniam asmeniui. Šis straipsnis numato du svarbius elementus: teisinių santykių tarp įmonės ir fizinio asmens nustatymą ir kompetencijos ar įgaliojimų ribų apibrėžimą. Tam tikri reikalavimai yra nustatomi ir pačiam įgaliojimų suteikimui. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė kyla tik už tas fizinių asmenų veikas, kurias aiškiai, numanomai ar suprantamai atitinkami asmenys (direktorių taryba, aukštas valdymo organo atstovas ir kt. įvardinti kodekse) įgaliojo ar leido įvykdyti. Baudžiamojo kodekso 12.3.(2) straipsnis numato priemones, kuriomis gali būti nustatomas toks įgaliojimas ar leidimas. Svarbu paminėti, kad įstatymo nuostatos numato, kad ne vien tiesiogiai valdymo organai gali sąlygoti baudžiamosios atsakomybės taikymą juridiniams asmenims, bet ir įmonės organizacinė kultūra. Kaip jau buvo nagrinėta, šiuolaikinės įmonės turėtų skirti didesnę dėmenį geros organizacinės kultūros kūrimui bei palaikymui, kas sąlygotų didesnę darbuotojų, atstovų atsakomybę ir teisės aktų laikymąsi. Pagal Australijos baudžiamojo kodekso nuostatas,

⁸⁹ Šulija, Vytautas, Šulija, Gintautas, Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje//Jurisprudencija. 2003, Nr.41(33). P.91.

⁹⁰ Criminal code of Australia/<http://www.aic.gov.au/links/mcc.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

“organizacinė kultūra yra suprantama kaip elgsena, politika, taisyklė, elgesio ir praktikos maniera bendrai egzistuojanti įmonėje ar jos dalyje”⁹¹.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reglamentavimui Australijoje yra būdinga ne vien identifikacijos doktrina, kuri pasireiškia tuo, kad įmonės vadovo veika sutapatinama su konkrečios įmonės veika, be to, didelę svarbą baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui taikymui turi organizacinė kultūra ir jos poveikis konkrečiam asmeniui nusikalstamai veikai, bet ir netiesioginės atsakomybės doktrina, kuri pasireiškia Australijos baudžiamajame kodekse tuo, kad juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir už jo darbuotojo, atstovo ar pareigūno veikas. T.y. kaip ir Lietuvoje yra pakankamai platus asmenų ratas, dėl kurių veikos juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybės.

Lietuvoje juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos, susijusios su tiesioginės atsakomybės įgyvendinimu (kitų autorių nuomone su identifikacijos doktrinos įgyvendinimu), formuluojamos Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalyje. Minėto straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad "juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę: 1) atstovauti juridiniam asmeniui arba 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą"⁹². Pagal šį straipsnį juridinis asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra šioje dalyje numatytų sąlygų visuma.

Pirmoji sąlyga juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei kilti yra fizinio asmens padaryta nusikalstama veika. Kadangi Lietuvoje yra įtvirtinta išvestinė juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, vadinasi norint patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn, būtina yra nustatyti fizinį asmenį, padariusį nusikaltimo požymius atitinkančią veiką, ir įrodyti jo veikoje esant nusikaltimo požymius.

Antroji juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlyga susijusi su tuo, kad nusikalstamą veiką fizinis asmuo padaro juridinio asmens naudai ir interesais. Įstatymų leidėjui šiuo atveju svarbiausias dalykas yra naudos siekimas juridiniam asmeniui, o ne tai ar jis veikė individualiai, t.y. savo nuožiūra, niekieno neįgaliotas, ar juridinio asmens vardu ar jo įgaliotas. Iš veikos turi būti matomi juridinio asmens interesai. Naudos siekimas šiuo atveju visais atvejais yra suprantamas plačiąja prasme ir apima ne vien materialinę naudą. Pažymėtina, kad naudos siekimo požymis yra būtinas ir aiškiai nustatytas bei įrodytas kiekvienoje byloje, kurioje siekiama patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Autorės nuomone, pakankamas pagrindas naudos juridiniam asmeniui buvimo faktui nustatyti yra, kai atitinkamo fizinio asmens

⁹¹ Criminal code of Australia/<http://www.aic.gov.au/links/mcc.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

⁹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas/Valybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.

nusikalstamos veikos motyvas ir tikslas susijęs su įmone, jos veikla, kita nematerialine ir materialine tiesiogine ar netiesiogine nauda (turtine teise, pareigos išvengimu).

Trečioji būtina sąlyga nustato, kad fizinis asmuo, veikiantis juridinio asmens naudai, turi turėti tam tikrą statusą juridiniame asmenyje – t.y. einantis vadovaujančias pareigas. Pagal LR BK 20 straipsnio 2 dalį neatsakys juridinis asmuo, jei nusikalstamą veiką padarys eilinis juridinio asmens darbuotojas, nors ir jo atlikti veiksmai bus vadovybės nurodymas. Taipogi įstatymas numato, kad fizinis asmuo, kurio veika gali užtraukti atsakomybę juridiniam asmeniui, yra tik toks vadovaujančias pareigas užimantis fizinis asmuo, kuris, darydamas baudžiamosios įstatymo numatytą veiką, turėjo teisę: 1) atstovauti juridiniam asmeniui arba 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro patvirtintose rekomendacijose “Dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo” numatyta, kad “vadovaujančios pareigos reiškia asmens galimybę teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus arba galimybę formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis. Prie vadovaujančių asmenų pirmiausia priskirtinas juridinio asmens valdymo subjektas – įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas. Kai juridinis asmuo sudėtingos struktūros įmonė, prie vadovaujančių asmenų gali būti priskirti juridinio asmens skyrių ir padalinių vadovai. [...] Teisė atstovauti juridiniam asmeniui reiškia teisę veikti juridinio asmens vardu teisiniuose santykiuose su trečiaisiais asmenimis. Teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu reiškia teisę nuspręsti dėl juridinio asmens veiklos. Teisė kontroliuoti juridinį asmenį reiškia teisę prižiūrėti, ar tinkamai vykdoma juridinio asmens veikla, teisė imtis priemonių, jeigu paaiškėja, kad įmonės veikla nėra vykdoma tinkamai arba pakankamai, kad būtų pasiekti maksimalūs veiklos rodikliai.”⁹³ Šios rekomendacijos iš esmės atitinka moderniąją identifikacijos doktrinos koncepciją, nes eliminuoja prielaidas išvengti baudžiamosios atsakomybės deleguojant tam tikras valdymo funkcijas žemesnės grandies atstovams. Būtina pabrėžti, kad juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei kilti yra būtina ankščiau paminėtų sąlygų visuma. Pasirinkimas galimas tik dėl trečiojoje sąlygoje paminėtų fizinio asmens teisinio statuso alternatyvų. Galima teigti, kad praktikoje pagal šį straipsnį atsakys juridinis asmuo, kai nusikalstamą veiką padarys juridinio asmens vadovas (direktorius, prezidentas), valdybos ar stebėtojų tarybos pirmininkas arba įmonės dalyvis (akcininkas, narys, pajininkas, savininkas ir kt.), kuris pagal įmonės steigimo dokumentus bei lokalinius aktus turi teisę veikti įmonės vardu ar jai atstovauti. Tiksliai apibrėžti vadovaujančius asmenis įmonėje galima tik kiekvienu atskiru atveju studijuojant įmonės valdymo struktūrą. Tarkim mažose

⁹³ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas “Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo”//Valstybės Žinios. 2004, Nr.: 173-6429.

įmonėse yra įprastas vieno asmens valdymas (direktorius), o didelėse įmonėse yra būdingas kompetencijos pasiskirstymas tarp kelių vadovujančias pareigas užimančių asmenų.

Užsienio valstybių teismų praktika sudarė sąlygas atkreipti dėmesį į tai, kad didelėms, sudėtingą struktūrą turinčioms įmonėms, daugelį kartų pavykdavo išvengti baudžiamosios atsakomybės, kadangi nė vienas fizinis asmuo, kurio veika galėtų būti priskirta juridiniam asmeniui, nebuvo kaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo. Taip susidarė prielaidos visumos (kolektyvinės kaltės) doktrinai atsirasti. Kolektyvinės kaltės doktrina sudaro sąlygas apjungti kelių fizinių asmenų, vadovų, darbuotojų ir kt., kaltę tam, kad būtų galima suformuoti juridinio asmens kaltę. Šios doktrinos pagrindinės sąlygos it jų realizavimo taisyklės buvo nustatytos *United states v. Bank of New England* byloje.⁹⁴ Šioje byloje bankas buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už tai, kad neinformavo kompetentingų institucijų apie kliento paimtą sumą, viršijusią 10 000 JAV dolerių, kas turėjo būti daroma pagal galiojančius teisės aktus. Byloje buvo nustatyta, kad ši suma vieno asmens buvo paimta tą pačią dieną iš kelių banko skyrių dalimis ir viršijo 10 000 JAV dolerių sumą. Bankas neįvykdė pareigos pranešti ir teismas pažeidimą motyvavo tuo, kad bankas yra vienytytė sistema, kurios kaltė gali būti prilyginama jos darbuotojų kalčių sumai, nes ji pajėgi valdyti visą informaciją.

Toks juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis atrodo dirbtinai, tačiau juridinių asmenų kolektyvinės kaltės modelis yra iš tų, kuris atitinka juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepciją ir užpildo kitų jau minėtų doktrinų spragas. Juridinis asmuo privalo užtikrinti bei nustatyti tokią funkcionavimo bei kontrolės sistemą, kuri leistų juridinio asmens vadovujančias pareigas einantiems asmenims žinoti visą reikiamą ir aktualią informaciją, susijusią su įmonės ir jos darbuotojų, atstovų ir kt. veikla. Šiuo atveju atskirų darbuotojų kaltė suformuoja juridinio asmens kaltę, kas sudaro sąlygas patraukti įmonę baudžiamojon atsakomybėn. Pagrindinė įmonės kaltė – sistemos nebuvimas arba netinkamos sistemos buvimas. Kitoje byloje, *Kern Oil & Refining Co. V. Tenneco Oil Co*⁹⁵, buvo konstatuota, kad taikant visumos modelį, turi būti reikalaujama, jog asmuo, kurio kaltė apjungia kitų darbuotojų kaltę, būtų vadovujančias pareigas einantis arba kontrolės funkciją įgyvendinantis asmuo.

Lietuvos baudžiamajame kodekse nenumatyta galimybė, kad atskirais atvejais juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn sudedant atskirų jo darbuotojų ar atstovų kaltę. Tačiau šios koncepcijos taikymas yra aktualus baudžiamosios teisės praktikai ir neretai įvardijamas kaip ypač naudingas ir rezultatyvus traukiant juridinius asmenis baudžiamojon atsakomybėn. Ypač tais atvejais kai sunku nustatyti konkretų fizinį asmenį, kurio kaltę galima

⁹⁴ *United states v. Bank of New England*, 821 F.2d 844 (1 st. Cir. 1987).

⁹⁵ *Kern Oil & Refining Co. V. Tenneco Oil Co.*, 792 F.2d 1380 (9th Cir. 1986).

būtų priskirti juridiniam asmeniui. Tokio taikymo pavyzdys Lietuvoje yra Vilniaus trečiajame apylinkės teisme nagrinėta byla, kurioje AB "C.K." buvo patraukta baudžiamojon atsakomybèn, neinkriminuojant nusikalstamos veikos įmonės vadovui.⁹⁶

Atsižvelgiant į teigiamus visumos (kolektyvinės kaltės) doktrinos įvertinimus, pastaroji palaiptams pradėta taikyti daugelyje Europos jurisdikcijų. Olandijos teisme nagrinėtoje Hospital⁹⁷ byloje ligoninė buvo nuteista už tai, jog nebuvo tinkamai prižiūrėta medicininė įranga, kas sąlygojo paciento mirtį. Šioje byloje taip pat nebuvo nustatytas konkretus asmuo, dėl kurio kaltės tai įvyko, tačiau buvo įrodyta, kad pavieniai darbuotojai apie tai žinojo. Vėliau šių šalių grupę papildė Anglija. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Slovėnijoje juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybèn net ir tais atvejais, kai veiką padaręs fizinis asmuo nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybèn.⁹⁸

Lietuvoje kaip ir daugumoje kitų valstybių, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo pagrindas yra ne vien baudžiamajame įstatyme numatytų sąlygų visumos buvimas, bet nusikalstamos veikos sudėtis fizinio asmens veikoje. Pabrėžtina, kad nenustačius fizinio asmens veikoje nusikaltimo požymių ir neįrodžius kaltės, juridinis asmuo pats savaime negalės būti patrauktas baudžiamojon atsakomybèn. Aišku išskyrus tas šalis, kuriose juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybèn nepriklausomai nuo to ar fizinis asmuo yra nustatytas, kas jau buvo išsiaiškinta nagrinėjant visumos (kolektyvinės kaltės) doktriną. Kaip jau buvo nagrinėta anksčiau šiame darbe, ne visose valstybėse, kuriose yra įtvirtinta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, fizinio ir juridinio asmens santykis taikant juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę yra vienodas. Tai tiesiogiai priklauso nuo įstatymų leidėjo pasirinktos koncepcijos bei valstybės baudžiamosios politikos. Vienose valstybėse pripažįstamos ir/ar vyraujančios yra tik kai kurios iš doktrinų, netiesioginės atsakomybės – JAV, tiesioginės atsakomybės – Prancūzija, identifikacijos - Anglija, Kanada, o kitose dominuoja ir/ar pripažįstamos visos – Lietuva. Tai turi lemiamą įtaką juridinių asmenų nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės praktiniam taikymui.

⁹⁶ Vilniaus trečiajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-227-582/05, 2005-03-01 baudžiamasis įsakymas.

⁹⁷ Hoge Raad, June 27, 1987, N.J. 1988, 80.

⁹⁸ Responsibility of Legal Persons for Criminal Offences Act of Slovenia, OJ.59/99//<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101>; prisijungimo laikas 2006-10-11.

2.2. Baudžiamosios atsakomybės sąlygų praktinis įgyvendinimas

Šiuolaikinė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcija yra pagrįsta lanksčia jos taikymo sistema. Ja siekiama ne tik garantuoti fundamentalių kaltinamojo teisių apsaugą, bet ir įgyvendinti moderniai baudžiamajai teisei būdingus kaltės, subjektyvios ir proporcingos baudžiamosios atsakomybės principus. Šiandienos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė už įvairius nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė nustatyta ne tik už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai, aplinkai, nusikaltimus pramoninei ir intelektiniai nuosavybei, bet ir už nusikaltimus žmogaus gyvybei ir sveikatai, žmogaus laisvei, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui.

Lietuvos baudžiamojo kodekso nuostatos atspindi šiuolaikinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcijos įtvirtinimą. Jame yra numatyta pakankamai daug nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamoji atsakomybė numatyta ir juridiniams asmenims. Pabrėžtina, kad toks veikų sąrašas įstatymų leidėjo yra kaskart peržiūrimas ir plečiamas. Antai paskutiniu Lietuvos baudžiamojo kodekso straipsnių pakeitimo įstatymu⁹⁹ juridinių asmenų nusikalstamų veikų sąrašas pasipildė dešimčia veikų: išžaginimas (149 str.), seksualinis prievartavimas (150 str.), privertimas lytiškai santykiuoti (151 str.), lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą (151-1 str.), neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ir psichotropinių medžiagų kiekiu (260 str.), neteisėtas aguonų ir kanapių auginimas (265 str.), neteisėtas disponavimas pirmos kategorijos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (266 str.), pelnymasis iš kito asmens prostitucijos (307 str.), įtraukimas į prostituciją (308 str.), disponavimas pornografinio turinio dalykais (309 str.). Paminėtina, jog tokie galiojančio baudžiamojo kodekso pakeitimai yra sąlygoti ne teisminės praktikos ar teorijos, o tai, kad Lietuva yra įpareigota įgyvendinti tam tikrus Europos Sąjungos teisės aktus, kuriuose ir numatyta pareiga valstybėms narėms už tam tikrų nusikalstamų veikų padarymą numatyti baudžiamąją atsakomybę ir juridiniams asmenims.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo galimybės panašiai reglamentuojamos ir Anglijos, Prancūzijos, Danijos, Olandijos ir kitų valstybių

⁹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 151-1 straipsniu įstatymas//Valstybės Žinios. 2006, Nr.77-2961.

baudžiamuosiuose įstatymuose. Juose numatyta pakankamai daug nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami juridiniai asmenys. Beveik neribotos galimybės patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn egzistuoja JAV. Joje juridinis asmuo gali atsakyti beveik už visas nusikalstamas veikas, išskyrus tas, kurios yra nesuderinamos juridinio asmens esme. Analizuodama įvairių šalių baudžiamuosius kodeksus, autorė pastebėjo, kad juose yra numatyti skirtingi nusikalstamų veikų sąrašai, už kurių padarymą juridiniai asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Aišku pabrėžtina tai, kad juose yra pakankamai daug ir bendro, nes kai kurios veikos yra kriminalizuotos daugumoje valstybių ir už jų padarymą atitinkamai taikoma baudžiamoji atsakomybė ir juridiniams asmenims. Tai nusikaltimai finansų sistemai, aplinkai ir kiti. Iš to galima daryti išvadą, kad kiekvienos šalies įstatymų leidėjas numatydamas veikas, už kurias gali būti baudžiami ir juridiniai asmenys vadovaujasi tam tikrais kriterijais. Pirma, tai priklauso nuo to, kaip konkrečios valstybės teisės doktrinoje yra pagrįstos juridinių asmenų teisinės atsakomybės realizavimo sąlygos, kiek tos valstybės visuomenei yra priimtina įmonių baudžiamosios atsakomybės koncepcija. Antra, kaip jau buvo minėta anksčiau, tai priklauso nuo valstybės išsivystymo lygio, kadangi labiau išsivysčiusioms šalims yra būdingas juridinių asmenų subjektiškumo pripažinimas siejamas su įmonės galėjimu būti teisinių santykių subjektu, turėti savitą organizacinę kultūrą, galėjimu daryti įtaka ir kt. Trečia, tam įtaka turi ir tai kiek nauja yra juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcija.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo modelių įsisavinimas ir jų praktinis taikymas pavienėse jurisdikcijose nėra vienalytis. Vienose valstybėse (JAV, Anglija, Kanada, Australija) analizuojamas institutas taikomas nuolat ir yra suformuluota aiški organizacijų baudžiamosios atsakomybės realizavimo praktika. Kitose valstybėse, tokiose kaip Prancūzija ir Lietuva, tokia praktika yra negausi dėl nepakankamos baudžiamosios teorijos analizės ir tam tikrų pasiūlymų, rekomendacijų dėl šios atsakomybės rūšies taikymo.

Kadangi visuotinai yra pripažįstama, kad juridinis asmuo yra specifinis, tai ir siekiant patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn yra taikomos tam tikros specialios taisyklės. Pabrėžtina tai, kad Lietuvoje yra įtvirtinta išvestinė juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnai tiriant šias bylas pirmiausiai kvalifikuoja fizinio asmens veiką, o tik po to nagrinėjant jo veiką yra aiškinamasi ar jo veika atitinkamai užtraukia baudžiamąją atsakomybę juridiniam asmeniui. Pavyzdžiui, Lietuvoje baudžiamojo proceso kodeksas numato tam tikrus baudžiamojo proceso ypatumus tiriant ir nagrinėjant juridinių asmenų padarytas veikas. Juridinių asmenų baudžiamojo proceso ypatumus galime rasti baudžiamojo proceso kodekso 18 skyriuje "Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas".

Autorė, nagrinėdama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės praktinį įgyvendinimą, atliko tyrimą apie tai, kokia apimtimi Lietuvoje yra taikoma šios įmonių

atsakomybės forma. Tyrimo objektas buvo Vilniaus teismuose nagrinėtos ir nagrinėjamos bylos. Tyrimo tikslas – nustatyti kiek Vilniaus teismuose buvo nagrinėta ir nagrinėjama baudžiamųjų bylų, kuriose kaltinamasis yra juridinis asmuo.

Vilniaus mieste viso buvo nagrinėtos 17 baudžiamųjų bylų, kuriuose kaltinimai buvo pareikšti juridiniams asmenims. Vilniaus 2-jame apylinkės teisme 2005 m. - 4 bylos, 2006 m. per pirmuosius dešimt mėnesių – 7 bylos, Vilniaus 3-jame apylinkės teisme 2005 m. – 1 byla, Vilniaus apygardos teisme (pirmąja instancija) 2006 m. – 5 bylos.

Vilniaus 2-jame apylinkės teisme nagrinėtoje baudžiamojoje byloje Nr.1-688-497/2006¹⁰⁰ UAB „T“ buvo pareikšti kaltinimai pagal LR BK 222 str. 1d., 300 str.1 d.

Pilietis T.D., būdamas UAB „T“ direktoriumi ir pagal galiojančius teisės aktus būdamas atsakingas už įmonės buhalterinės apskaitos tvarkymą apgaulingai tvarkė UAB „T“ buhalterinę apskaitą. Minėtas asmuo patvirtino parašais UAB „T“ apskaitos dokumentuose įrašytus duomenis apie realiai neįvykusias operacijas bei siekdamas nuslėpti UAB „T“ veiklą, jos ūkinę, komercinę, finansinę būklę, turtą bei nuosavo kapitalo ir išsipareigojimų dydį ir struktūrą sąmoningai neorganizavo UAB „T“ veiklos, jos ūkinės, komercinės, finansinės būklės ir jos rezultatų bei įvertinti turto, nuosavo kapitalo ir išsipareigojimų dydžio bei struktūros. Tokiu būdu padarė veiką numatytą LR BK 222 str. 1 d. Ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad T.D. klastojo tikrus dokumentus, žinomai melagingus duomenis, kaip UAB „T“ direktorius, tvirtino savo parašu. Šiais veiksmais pastarasis padarė nusikaltimą, numatytą LR BK 300 str. 1 d. Be to, ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad T.D. įsteigė UAB „T“, ją įregistravo LR įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka žinodamas, kad ši įmonė jokios komercinės veiklos nevykdys, o yra reikalinga neteisėtai veiklai nuslėpti, kaip vienintelis akcininkas paskyrė save direktoriumi. UAB „T“ vardu buvo įgytos PVM sąskaitos-faktūros, kasos pajamų orderiai ir į juos įrašius žinomai melagingus duomenis apie UAB „T“ įvairioms įmonėms suteiktas paslaugas ar parduotas prekes, bei gautą atsiskaitymą, T.D. kaip UAB „T“ direktorius, jose pasirašė, nors žinojo, kad UAB „T“ realiai jokios veiklos nevykdo ir minėtos sąskaitos faktūros, kasos pajamų orderiai, bus naudojami neteisėtai veiklai, minėtose sąskaitose faktūrose, kaip pirkėjai įrašytų, įmonių veiklai nuslėpti. Šiuo būdu buvo ir LR biudžeto apgaule įgyta 271 846,59 Lt. PVM. Šiais veiksmais padarė nusikaltimą, numatytą LR BK 203 str. 2 d. Vėliau pilietis V.J., būdamas UAB „T“ direktoriumi atliko atitinkamas veikas pagal LR BK 300 str. 1 d. ir 203 str. 2 d. Ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad minėti asmenys, būdami UAB „T“ vadovais ir būdami atsakingi už įmonės buhalterinės apskaitos tvarkymą ir turėdami teisę atstovauti šiam juridiniam asmeniui,

¹⁰⁰ Vilniaus antrajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-688-497/2006, 2006-09-05 nuosprendis.

priimti sprendimus jo vardu bei kontroliuoti jo veiklą, veikdami UAB „T“ vardu, jos naudai ir interesais, apgaulingai tvarkė UAB „T“ buhalterinę apskaitą. Dėl ko įmonei buvo pateikti kaltinimai pagal LR BK 222 str. 1 d. Taip pat buvo nustatyta, kad UAB „T“ suklastojo dokumentus, kas atitinka LR BK 300 str. 1 d. numatytą veiką. Vilniaus 2-asis apylinkės teismas T.D. ir V.J. bei UAB „T“ pripažino kaltais minėtų straipsnių pagrindu. UAB „T“ buvo skirta griežčiausia - juridinio asmens likvidavimo bausmė.

Vilniaus 2-ojo teismo nagrinėtoje baudžiamojame byloje Nr.1-1352-487/06¹⁰¹ UAB „A.P.“ buvo pareikšti kaltinimai pagal LR BK 182 str. 1d. ir 300 str. 1 d.

Pilietis R.B. apgaule UAB „A.P.“ naudai įgijo turtinę teisę į 4738,82 Lt. LR biudžeto lėšų ir panaikino prievolę šiuos pinigus sumokėti į valstybės biudžetą. Šiais veiksmais R.B. padarė nusikalstamą veiką, numatytą LR BK 182 str. 1 d. Be to, R.B. suklastojo tikrą dokumentą bei jį realizavo, kas atitinka LR BK 300 str. 1 d. numatytą veiką. Ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad UAB „A.P.“ savo naudai įgijo turtinę teisę ir panaikino turtinę prievolę, todėl jai pareikšti kaltinimai buvo pagal LR BK 182 str. 1 d., taip pat UAB „A.P.“ suklastojo tikrą dokumentą bei jį panaudojo, todėl atitinkamai buvo inkriminuota veika ir pagal LR BK 300 str. 1 d. Šioje byloje, skirtingai nei anksčiau nagrinėtoje, UAB „A.P.“ atstovas savo duotais parodymais, parodė, kad UAB „A.P.“ pripažįsta savo kaltę bei atlygino materialinę žalą valstybei. To pasėkoje Vilniaus 2-asis apylinkės teismas pripažino tiek R.B., tiek ir UAB „A.P.“ kaltais pagal LR BK 183 str. 1 d. bei 300 str. 1 d. ir skyrė UAB „A.P.“ 25 MGL, t.y. 3125 Lt. baudą.

Šios bylos - tai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo pavyzdys Lietuvoje. Galbūt dar negreit bus suformuota teismų praktiką anksčiau šiame darbe minėtais klausimais¹⁰², tačiau tai pradžia to, kas kitose valstybėse jau yra įprasta. Kadangi Lietuvoje yra pakankamai platus veikų sąrašas už kuriuos juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, netolimoje ateityje turėtų pagausėti ne tik bylų skaičius, bet ir inkriminuotų nusikalstamų veikų įvairovė.

Pagal Vilniaus apygardos teismo pateiktus duomenis buvo analizuojama kokios nusikalstamos veikos yra dažniausiai inkriminuojamos juridiniams asmenims Lietuvoje. Vienareikšmiškai galima teigti, kad būdingiausios yra trys veikos, už kurias atitinkamai visoms

¹⁰¹ Vilniaus antrajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-1352-487/06, 2006-10-04 teismo baudžiamasis įsakymas.

¹⁰² Pavyzdžiui, kaip bus vertinama situacija, kai tarp fizinio asmens, kuris įvykdė nusikalstamą veiką juridinio asmens interesais ir naudai, ir juridinio asmens nebus sudaryta rašytinė darbo sutartis.

yra pareikšti kaltinimai. Tai sukčiavimas (182 str.), apgaulingas apskaitos tvarkymas (222 str.) ir dokumentų suklastojimas ir disponavimas suklastotais dokumentais (300 str.).

Autorės nuomone, tokia situacija yra dėl to, kad aukščiau tekste minėtų veikų padarymas yra glaudžiai susijęs su įmonių kasdienine veikla ir yra lengviausiai išaiškinamos ir kvalifikuojamos. Lietuvoje yra mažai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo teorinės analizės ir rekomendacijų dėl jos praktinio taikymo. Tai atitinkamai sąlygoja, jog Lietuvoje retai yra taikoma tokia įmonių atsakomybės forma, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnams teorinių ir praktinių jos taikymo žinių. Be to, tokia įmonių atsakomybės forma dar nėra įsisavinta mūsų visuomenėje ir teisininkų sąmonėje, kadangi tai ganėtinai naujas, daugumai nūdienos dirbančių teisininkų įvairiose ikiteisminio, teismo ir kt. institucijose, universitetuose nedėstytas dalykas.

IŠVADOS BEI PASIŪLYMAI

Šiame darbe išnagrinėta baudžiamosios teisės teorija ir pasirinktų valstybių teisinis reglamentavimas leidžia mums pagrįstai teigti, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra labai svarbi įmonių teisinės atsakomybės dalis. Autorė tikisi, kad šiame darbe nagrinėti dalykai bent iš dalies padės ne tik suteikti aiškumo dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ir jos praktinio taikymo, bet ir turės praktinės naudos juridinių asmenų nusikalstamų veikų išaiškinamumui bei efektyvesniam baudžiamųjų įstatymų taikymui. Šio darbo dalyko ir objekto tyrimo ribose galima daryti sekančias išvadas.

1. Baudžiamosios teisės prasme juridinis asmuo – tai žmonių susivienijimas veikiantis ar/ir įsteigtas vadovaujantis galiojančiais teisės aktais ir turintis civilinį teisnumą ir veiksnumą bei baudžiamąjį teisnumą ir veiksnumą.

2. Juridinių asmenų veikos gali būti labai pavojingos valstybei, visuomenei ir atskiriems jos nariams. Pavojingos jų veikos objektais gali būti įvairūs teisiniai gėriai, tokie kaip žmogaus sveikata ir gyvybė, aplinkosauga, nuosavybė, finansų bei mokesčių sistema. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas susijęs su būtinybe garantuoti visuomenės narių saugumą ir tinkamą neigiamų padarinių prevenciją. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra tikslinga ir reikalinga, kadangi alternatyvios juridinių asmenų teisinės atsakomybės formos, tokios kaip administracinė, civilinė, nėra tokios efektyvios ir negali užtikrinti tinkamos pavojingų veikų prevencijos.

3. Juridinių asmenų nusikalstamos veikos koncepcija yra reali, pagrįsta korporatyviai priimtų sprendimų įgyvendinimo pavojingumu visuomenei ir jos nariams. Juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcija yra pagrįsta tiek teisiniu, tiek faktiniu aspektais, nes pripažįstama, kad juridinis asmuo gali turėti savitą pasaulėžiūrą bei kultūrą, kuri gali sąlygoti nusikalstamų veikų padarymą. Vyraujanti ir visuotinai pripažįstama organinė (realistinė) juridinio asmens sampratos koncepcija sudaro prielaidas juridinius asmenis laikyti savarankiškais visuomeninių ir teisinių santykių subjektais, kas sąlygoja, jog juridinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu.

4. Baudžiamosios atsakomybės taikymas už tą pačią veiką tiek fiziniam asmeniui tiek ir juridiniam asmeniui nepažeidžia visuotinai pripažįstamo *non bis in idem* principo, kadangi pastarasis nedraudžia už tą pačią veiką bausti skirtingus asmenis.

5. Valstybėse nevienodai vertinamas juridinio asmens subjektiškumas, nes vienu valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas pakankamai plati juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcija, kitose gana ribotas. Be to, vienoje valstybėse įtvirtinta išvestinė juridinių

asmenų baudžiamoji atsakomybė, kitose įmonė gali būti patraukta baudžiamajon atsakomybėn ir nenustačius konkretaus fizinio asmens kaltės - tiesioginė įmonių baudžiamoji atsakomybė.

6. Lietuvoje, kaip ir daugumoje kitų valstybių, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo pagrindas yra ne vien baudžiamajame įstatyme numatytų sąlygų visumos buvimas, bet nusikalstamos veikos sudėtis fizinio asmens veikoje.

7. Egzistuoja keturios pagrindinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo doktrinos, taikomos realizuojant juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę ir kurios sudaro sąlygas taikyti nusikaltimo sudėties koncepciją kvalifikuojant juridinių asmenų padarytas nusikalstamas veikas. Įstatymų leidėjo pasirinkta koncepcija apsprendžia juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose.

8. Įmonės tinkamų standartų laikymosi programos ir pakankamo rūpestingumo standarto laikymosi gynyba yra neatsiejama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygų realizavimo dalis, kuri užtikrina objektyvų kaltinimą ir galimybę įmonei, taikant tinkamą kontrolės sistemą, išvengti nepagrįstų kaltinimų ir baudžiamosios atsakomybės jos atžvilgiu taikymo.

Pasiūlymai ir rekomendacijos:

Atsižvelgiant į šiame darbe išdėstytus argumentus autorė siūlo įtvirtinti LR BK kolektyvinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepciją tam tikrais atvejais, tam, kad baudžiamoji atsakomybė už tam tikras nusikalstamas veikas kiltų juridiniam asmeniui ir nenustačius konkretaus fizinio asmens kaltės. Siūloma pakeisti LR BK 20 straipsnio 1 dalį ir išdėstyti ją sekančiai:

“1. Juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą šio kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Tam tikrais šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais juridinio asmens atsakomybė kyla ir nenustačius konkretaus fizinio asmens kaltės, atitinkančio šio straipsnio 2 ir 3 dalyje numatytus kriterijus.”

Autorė siūlo tokias išimtis taikyti nusikalstamoms veikoms, kurių padarymas pažeidžia tokius gėrius kaip nuosavybė, turtinės teisės ir interesai, intelektinė ir pramoninė nuosavybė, ekonomika ir verslo tvarka, aplinka ir žmonių sveikatai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Lietuvos Aidas. 1992, Nr.220.//Valstybės Žinios. 1992, Nr.33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7-1, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11-1, 22-1, 32-1, 32-2, 302-2 straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas//Valstybės Žinios. 2002, Nr.15-555.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 151-1 straipsniu įstatymas//Valstybės Žinios. 2006, Nr.77-2961.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės Žinios. 2000, Nr.74-2262.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.77.//Valstybės Žinios. 2000, Nr.80.//Valstybės Žinios. 2000, Nr. 82.
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas//Valstybės Žinios. 2002, Nr.64-2569.//Valstybės Žinios. 2002, Nr.71.
7. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas “Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo”//Valstybės Žinios. 2004, Nr.: 173-6429.
8. Konsoliduotoji Europos Bendrijos Steigimo Sutartis//http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=49007&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas 2006-10-08.
9. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės Žinios. 1995, Nr.40-987.
10. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7//Valstybės Žinios. 2000, Nr.96-3016; //Valstybės Žinios. 2001, Nr.17.
11. 2004-10-25 Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje, L335/8.
12. 1995 m. liepos 26 d. Konvencijos dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos 1997 m. Antrasis protokolas//Valstybės žinios. 2004, Nr.112-4178.

13. Council Resolution of 6 December 1994 on the legal protection of the financial interests of the Communities (94/C 355/02)//[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31994Y1214\(01\)&model=guichett#top](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31994Y1214(01)&model=guichett#top); prisijungimo laikas 2006-10-06.
14. Interpretation Act 1978//<http://209.85.135.104/search?q=cache:ik-aX03-DgUJ:www.margaretmarks.com/Transblawg/archives/Intact78.PDF+interpretation+act+1978+england&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=1>; prisijungimo laikas 2006-10-09.
15. Civil Code of France//http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm; prisijungimo laikas 2006-10-11.
16. Commercial Code of France//http://www.lexinter.net/ENGLISH/commercial_code.htm; prisijungimo laikas 2006-10-11.
17. Constitution of the Portuguese Republic//http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/, prisijungimo laikas 2006-10-11.
18. Criminal code of Canada//<http://laws.justice.gc.ca/cgi-bin/notice.pl?redirect=/en/C-46/index.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
19. Criminal code of Australia//<http://www.aic.gov.au/links/mcc.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
20. Penal code of France//<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
21. Criminal code of the Netherlands//<http://icpo-vad.tripod.com/crimen.html>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
22. Criminal code of the Republic of Latvia//<http://www.legislationline.org/upload/legislations/c3/84/4dec8cf259653bc629bb4ff390d0.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
23. Finnish penal code//<http://wings.buffalo.edu/law/bclc/finnish.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
24. Responsibility of Legal Persons for Criminal Offences Act of Slovenia, OJ.59/99//<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101>; prisijungimo laikas 2006-10-11.
25. Recommendation No. R(88) 18 Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities.
26. Council of Europe, (1978) Resolution (77) 28 on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment, The European Committee on Criminal Problems.
27. Revised Statutes of Canada, 1985 Act., R.S. 1985, C.40 (3rd Supp).

Teismų praktika:

1. Vilniaus trečiajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-227-582/05, 2005-03-01 teismo baudžiamasis įsakymas.
2. Vilniaus antrajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-688-497/2006, 2006-09-05 nuosprendis.
3. Vilniaus antrajame apylinkės teisme nagrinėta baudžiamoji byla Nr.1-1352-487/06, 2006-10-04 teismo baudžiamasis įsakymas.
4. LAT Senato 1999 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr.8 "Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)", Teismų praktika Nr.10.
5. LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr.52 "Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose"//www.lat.litlex.lt; prisijungimo laikas 2006-10-08.
6. LVAT 2005-03-23 sprendimas administracinėje byloje Nr.A15-39-2005.
7. Byla Hoge Raad, June 27, 1987, N.J. 1988, 80.
8. Byla Kern Oil & Refining Co. V. Tenneco Oil Co., 792 F.2d 1380 (9th Cir. 1986).
9. Byla United states v. Bank of New England, 821 F.2d 844 (1 st. Cir. 1987).
10. Byla Ministry of Employment and Imigration v. Bhatnager, [1990] 2 S.C.R. 217.
11. Byla New York Centr. & H.R.R.R. v. United States, 212 U.S. 481, 497 (1908).
12. Byla Director of Public Prosecutions v. Kent&Sussex Contractor Ltd. & Anothers, (1944) 1 K.B. 146.
13. Byla R. v. I.C.R. Haulage Ltd. & Others, (1944) 1 K.B. 551.
14. Byla Moore v. I. Bressler Ltd., (1944) 2 A11 E.R. 515.
15. Byla Canadian Dredge and Dock Ltd. V. The Queen (1985), 19 C.C.C. (3d) 1 (S.C.C.).
16. Byla R. v. St. Lawrence Corp. Ltd., [1969] 2 O.R. 305.
17. Byla P & O European Ferries (Dover) Ltd., 93 Cr.72,83.
18. Byla 212/97, Centros Ltd. And Erhvers – og Selskabsstyrelesen, (1999) ECR I-1459.
19. Byla Air Canada v. UK, (1995) 20 E.H.R.R. 150.
20. Byla Allgemaine Gold – Und Silberscheideanstalt v. UK, (1986) 9 E.H.R.R. 1.
21. Byla Salomon v. Salomon & Co. Ltd., 1897, AC 22, House of Lords.
22. Byla Periscope v. France (11760/85)(1992)ECHR 43 (26 March 1992).

Specialioji literatūra:

1. Abramavičius Armanas, Mickevičius Darius, Švedas Gintaras, Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
2. Ashworth, Andrew, Principles of criminal law, Oxford university press.
3. Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Pirmasis leidimas, Vilnius: Justitia, 2002.
4. Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
5. Edwards, Vanessa, Europos Sąjungos bendrovių teisė. Vilnius: Eugrimas, 2002.
6. Gierke, Otto, Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung. Berlin, 1887.
7. Jacoby, Neil, Corporate Power and Social Responsibility. New York: Macmillan, 1973.
8. Ligeikaitė, Inga, Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos//Jurisprudencija. 2003, Nr.45(37).
9. Listz, V.Franz, Schmidt, Ebenard, lehrbuch des Deutschen Strafrechts, Vol I, 26 th ed., Berlin, 1932.
10. Mayson, Stephen W., French, Derek, Ryan, Christopher L., Company Law, Blackstone Press Ltd., 1996.
11. Paliero, C.E., Problemas y perspectivas de la responsabilidad penal de la persona jurídica en el derecho italiano//<http://www.unifr.ch/derechopenal/anuario/96/pdf/PALIERO.pdf>.
12. Pavlov, V.G., Subjekt prestuplenia, Juridičeskij centr, 2001.
13. Peliakas, Vytautas, Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius: Justitia 2006.
14. Radin, Max, The Endless Problem of Corporate Personality, (1932) 32 Colum. L. Rev 643.
15. RCP Haentjens, Remarques sur la responsabilite penale des personnes morales en droit des Pays-Bas, R.D.P.C., 1986, P. Tak., R.I.D.P., 1988.
16. Savigny, von Friedrich Karl, System des heutigen romischen Rechts. Vol.II. Berlin, 1840.
17. Sinkevičius, Edvardas, Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos//Teisė. 2003, Nr.48.
18. Soloveičikas, Deivydas, Etikos standartai – skydas nuo baudžiamosios atsakomybės//Vadovo pasaulis. 2004, Nr.1.

19. Soloveičikas, Deivydas, Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė: teisinė fikcija ar artėjanti realybė (1)//Vadovo pasaulis. 2002, Nr.4.
20. Soloveičikas, Deivydas, Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė: teisinė fikcija ar artėjanti realybė (2)//Vadovo pasaulis. 2002, Nr.5.
21. Soloveičikas, Deivydas, Baudžiamojo kodekso nuostatos – įmonei//Juristas. 2004, Nr.3.
22. Soloveičikas, Deivydas, Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai), daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 2005, Mykolo Romerio universiteto skaitykla.
23. Šulija, Vytautas, Šulija, Gintautas, Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje//Jurisprudencija. 2003, Nr.41(33).
24. Tagancev, N.S., Ruskoje ugotovnoje pravo, Čiast obšeje, Tom 1. Avtograf, 2001.
25. Wells, Celia, Corporate Law: Corporate criminal liability – Developments in Europe and Beyond, (2001) 39 (7) LSJ 62.

SANTRAUKA

JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ ĮSTATYMUOSE

Pagrindinės sąvokos: *juridinis asmuo, juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinis reglamentavimas.*

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įteisinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje buvo vienas ryškiausių ir pagrindinių teisinės sistemos reformų, kuri atspindi modernių teisiųjų idėjų realizavimą reformuojant Lietuvos baudžiamąją teisę. Įmonių baudžiamoji atsakomybė yra pati griežčiausia juridinio asmens atsakomybės forma. Jos taikymas yra tiesiogiai susijęs su pavojingų juridinių asmenų nusikalstamų veikų prevencija. Šio darbo tikslas yra išnagrinėti Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų nuostatas, įtvirtinančias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas. Autorės nuomone, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumų identifikavimas lemia efektyvesnę baudžiamųjų įstatymų taikymą jų atžvilgiu. Šiame darbe yra nagrinėjama juridinio asmens kaip nusikaltimo subjekto koncepcija, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinis reglamentavimas ir baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui taikymo sąlygos, kurios tiesiogiai priklauso nuo valstybės įstatymų leidėjo pasirinktos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei praktiniai pasiūlymai ir rekomendacijos.

SUMMARY

CORPORATE CRIMINAL LIABILITY IN THE LAWS OF LITHUANIA AND OTHER COUNTRIES

Key words: *corporate, corporate criminal liability, regulation of corporate criminal liability.*

Legitimation of corporate criminal liability in the Lithuanian Criminal Law was one of leading and outstanding reforms of the legal system reflecting the realisation of modern legal ideas in reforming the Lithuanian Criminal Law. Criminal liability of enterprises is the most severe type of corporate liability, the application of which is closely related to preventing enterprises from dangerous criminal acts. The present paper aims at analysing the provisions of criminal law in Lithuania and other countries that establish conditions for applying corporate criminal liability. The author of this paper is of opinion that identification of specific features of corporate criminal liability determines more efficient application of criminal laws thereof. This paper addresses the concept of legal person as a subject of crime, regulation of corporate criminal liability, and conditions of applying criminal liability to a legal person depending directly on the doctrine of corporate criminal liability selected by the state legislative body. The paper is completed by conclusions, practical proposals, and recommendations.